
UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 00994025 5

كفتار در قضاياء اتابكان وچكونكيء
احوال ايشان

THE HISTORY

OF

THE ATÁBEKS

OF SYRIA AND PERSIA,

BY

MUHAMMED BEN KHÁWENDSHÁH BEN MAHMÚD,

COMMONLY CALLED

MÍRKHÓND.

NOW FIRST EDITED FROM THE COLLATION OF SIXTEEN MSS.

BY

WILLIAM H. MORLEY, Esquire,

BARRISTER-AT-LAW,

MEMBER OF THE ROYAL ASIATIC SOCIETY, AND OF THE ASIATIC SOCIETY OF PARIS.

TO WHICH IS ADDED,

A SERIES OF

FAC-SIMILES OF THE COINS STRUCK BY THE ATÁBEKS,

ARRANGED AND DESCRIBED BY W. S. W. VAUX, ESQ., M.A.,

MEMBER OF THE ROYAL ASIATIC SOCIETY.

LONDON:
PRINTED FOR THE SOCIETY FOR THE PUBLICATION
OF ORIENTAL TEXTS.

SOLD BY
JAMES MADDEN, & Co. 8, LEADENHALL STREET.

M DCCC XLVIII.

LONDON:

WILLIAM WATTS, CROWN COURT, TEMPLE BAR.

TO HIS GRACE

ALGERNON,

DUKE OF NORTHUMBERLAND,

D.C.L. F.R.S. F.S.A.

A VICE-PRESIDENT OF THE SOCIETY FOR THE PUBLICATION OF ORIENTAL TEXTS,

THIS LITTLE VOLUME,

BEING THE

FIRST PERSIAN PROSE WORK PUBLISHED BY THE SOCIETY,

IS DEDICATED,

WITH PROFOUND RESPECT AND UNAFFECTED ADMIRATION AND ESTEEM,

BY HIS MOST OBEDIENT AND FAITHFUL SERVANT,

WILLIAM H. MORLEY.

PREFACE.

The روضة الصفاء في سيرة الانبياء و الملوك و الخلفاء, from which I have selected the History of the Atábeks, is so well known to the Persian scholar as a classical work, that it would be needless in this place to dilate upon its importance.

The Rauzat al Safá, as its author, Muhammed Ben Kháwendsháh Ben Mahmúd (commonly called Mírkhónd) states in the preface, was composed at the request of his friends and of his patron Mír Alíshír of Herát, and is conspicuous in Persian literature for its purity of style and elegance of diction. Its conciseness is perhaps its sole fault; and the accuracy and impartiality of the historian leave us only to regret that he should not have confined himself to a shorter period of history, and have illustrated it more copiously. At the same time it must be confessed, that the wideness of range of which we are inclined to complain, together with the perspicacity and ability displayed in the arrangement throughout the work, renders it an almost universal manual of reference for the Student of Asiatic history.

Mírkhónd died in A.H. 903.

Hájíy Khalfah gives the following account of Mírkhónd's history:—

روضة الصفاء في سيره الانبياء والملوك والخلفاء فارسي

لميرخواند المؤرّخ محمّد بن خاوندشاه بن محمود المتوفي

سنة ٩٠٣ ذكر في ديباجته انّ جمعًا من اخوانه التمسوا تأليف كتاب منقح محتو علي معظم وقآئع الانبيآء و الملوك والخلفآء ثمّ دخل صحبة الوزير مير عليشير واشار اليه ايضا فباشر مشتملاً علي مقدّمه و سبعة اقسام وخاتمة علي انّ كلّ قسم يستعدّ ان يكون كتابًا مستقلًّا حال كونه ساكنًا بخانقاه خلاصيّة التي انشأها الامير المذكور بهراة علي نهر الجبل المقدّمة في علم التأريخ القسم الاوّل في اوّل المخلوقات وقصص الانبيآء وملوك العجم و احوال الحكمآء اليونانيّة في ذيل ذكر اسكندر والثاني في احوال سيّد الانبيآء صلعم و سيرة و خلفآئه الرّاشدين والثالث في احوال الائمّة الاثني عشر و في احوال بني اميّة و العبّاسيّة والرابع في الملوك المعاصرين لبني العبّاس والخامس في ظهور جنكيزخان واحواله واولاده والسادس في ظهور تيمور و احواله واولاده والسابع في احوال سلطان بيقرا والخاتمة في حكايات متفرّقة وحالات مخصوصة لموجودات الربع المسكون وعجآئبها

The following history of the Atábeks forms a portion of the fourth volume of Mírkhónd's work, and occurs between the account of the Muzafferides and that of the Ghórides.

This chapter of the Rauzat al Safá has till now remained unedited; and I have undertaken the task, partly on account of its intrinsic value, and partly because it fills up a gap in

the portions which have already been published in the original by Orientalists on the Continent.

It is true that the Atábeks appear but for a short space as actors on the stage of Eastern history; but these "tutors of princes" occupy a position neither insignificant nor unimportant in the course of events which occurred in Syria and Persia at the time they flourished. The great Saláh al Dín dates his power from the Atábek Núr al-Dín Mahmúd (famed as the overthrower of the Fátimite Khalífahs of Egypt), and the history of the Atábeks of Persia is intimately connected with the decline of the Seljúks, and the rise of the Mongol dynasty in that country, occupying a middle place between the two.

The names of Núr al Dín Mahmúd in Mósul; of Íldakuz in Ázarbáíján; of Sunkur Ben Modúd, Saad Ben Zangí, his son Abú Bakr, and the beautiful, generous, and unfortunate Khátún Turkán, in Fárs; and of Abú Táhir, Hazár Asp, and Yúsuf Sháh Bahádur in Loristán; are still remembered in their respective countries, where valour and liberality were ever pre-eminently admired: and though these qualities are not amongst the most requisite for an enlightened ruler in these days, still, in the turbulent times in which the Atábeks lived, fearlessness and generosity were more calculated to secure to their possessors the respect and love of their subjects, than would the encouragement and cultivation of the higher political virtues, and the more peaceful arts and occupations of civilized life. After the imprisonment of the celebrated Sultán Sanjar Seljúkí in A.H. 548, and his death in A.H. 552, the princes of the family of Seljúk, by warring amongst themselves, greatly accelerated the fall of that once all-powerful dynasty; and Persia, for nearly half a century,

witnessed the pillage and devastation of her people and cities, caused by the personal dissensions of the rival potentates of the house of Seljúk. It could not, then, but be beneficial to the country when some of the finest provinces of Irán were wrested from the hands of the falling Seljúks by the nervous and intrepid Atábeks, however despotic their rule; and it is to be lamented that the short period of comparative prosperity and tranquillity which succeeded their accession to power was nipped in the bud by the irruption of the fierce Tátár horde, which swept like a pestilence over Asia, and marked its progress by rapine, desolation, and blood.

Various extracts from the Rauzat al Safá (in which work the history of each tribe or dynasty is distinct and complete in itself) have been edited by different Orientalists on the Continent. The following list comprises all such published portions of Mírkhónd's great work:—

1. Historia priorum regum Persarum, post firmatum in regno Islamismum. Ex Mohammede Mirchond. Persicè et latinè, cum notis geographico literariis. Viennæ, 1782. 4to.

2. Mohammedi, filii Chavendschahi, vulgo Mirchondi historia Sammanidarum persice. E codice Bibliothecæ Gottingensis nunc primum edidit, interpretatione latina, annotationibus historicis et indicibus illustravit, Fr. Wilken. Göttingæ, 1808. 4to.

3. Notice de l'histoire universelle de Mirchond, intitulé le Jardin de la pureté, suivie de l'histoire de la dynastie des Ismaëliens de Perse, extraite du même ouvrage, en persan et en francais, par M. A. Jourdain. Paris, 1812. 4to.

4. Mirchondi historia Taheridarum, historicis notis hucusque incognitorum Persiæ principum persice et latine.

edidit E. Mitscherlich. Göttingæ, 1814. 8vo. Ed. 2. Berol. 1819. 8vo.

5. Mirchondi historia Ghuridarum, regiæ Persiæ Indiæque atque Carachitajorum imperatorum Tatariæ. E libris manuscriptis persice et latine edidit et annotavit Dr. E. Mitscherlich. Francofurti ad Moenum, 1818. 8vo.

6. Mohammedi filii Chondschahi vulgo Mirchondi historia Ghasnavidarum Persice. E codicibus Berolinensibus aliisque nunc primum edidit, lectionibus varietate instruxit, latine vertit, annotationibus historicis illustravit Fridericus Wilken. Berolini, 1832. 4to.

7. Geschichte der Sultane aus dem Geschlechte Bujeh, persisch und deutsch von Friedr. Wilken. Berlin, 1835. 4to.

8. Mirchondi historia Seldschukidarum, persice e codicibus manuscriptis Parisino et Berolinensi nunc primum edidit, lectionis varietate instruxit, annotationibus criticis et philologicis illustravit Joannes Augustus Vullers. Gissæ, 1837. 8vo.

9. Vie de Djenghiz-Khan par Mirchond (texte persan) à l'usage des élèves de l'École royale et spéciale des langues orientales vivantes (publ. par M. A. Jaubert.) Paris, 1841. 8vo.

10. Histoire des sultans du Kharezm, par Mirkhond. Texte persan, accompagné de notes, à l'usage des élèves de l'Ecole speciale des langues orientales, par M. Defrémery. Paris, 1842. 8vo.

11. Histoire des Sultans Ghourides, extraite du Rouzet Essefa روضة الصّفا de Mirkhond; traduite en Français, et accompagnée de notes historiques et philologiques, par M. C. Defrémery. Paris, 1844. 8vo.

12. Histoire des Samanides, par Mirkhond. Texte persan, traduit et accompagné de notes critiques, historiques et géographiques, par M. Defrémery. Paris, 1845. 8vo.

The reader will find a much less ample list of various readings appended to the following pages than is generally added to an edition of a Persian historical text. It must not be supposed from this that the Manuscripts I have consulted agree remarkably one with another; for, on the contrary, discrepancies occur in every line: nor must such omission be ascribed to negligence on my part, as I have carefully collated and examined every word of the text. My reason for giving so few of such various readings is, that I consider it quite unnecessary to enumerate how many transcribers have preferred one or the other of synonymous verbs or nouns, or to specify what number have chosen to use a verb in the preterite followed by a conjunction, instead of the past participle without the conjunctive particle. It is in these, and in similar cases, such as the retention or rejection of pleonasms and expletives occurring in few or several of the various Manuscripts consulted, that an editor should, as I conceive, exercise his discrimination. Still less have I attempted to perpetuate error by noticing faults manifestly arising from the ignorance or inattention of the copyist of each individual Manuscript.

The following is a list of the Manuscripts I have collated; and I here beg leave to thank those gentlemen who have kindly placed them at my disposal in the preparation of this text:—

A. In fol. Nastalík. Dated A.H. 989. The late Right Hon. Sir Gore Ouseley, Bart.

B. In fol. Naskh. No date, but an old Manuscript. The Honourable East-India Company. No. 309.*

* For the use of the Manuscripts preserved in the library at the East-India House I am indebted to the kindness of the learned Librarian, Professor Wilson.

C. In fol. min. Nastalík. No date, but an old and correct Manuscript. The late Right Hon. SIR GORE OUSELEY, Bart.

D. In fol. min. Nastalík. A.H. 1209. The late Right Hon. SIR GORE OUSELEY, Bart.

E. In fol. Nastalík. No date, but seals, one imperial, bearing date A.H. 1145. The Honourable East-India Company. No. 988.

F. In fol. Talík. No date, but a modern and very incorrect Manuscript. The Oriental Translation Fund. No. 43.

G. In 8vo. Nastalík. No date, but not modern, and remarkably correct. Professor DUNCAN FORBES.

H. In 4to. Nastalík. From the Rich Manuscripts in the British Museum.

I. In fol. Nastalík. From the Rich Manuscripts in the British Museum, Add. Manuscripts, No. 7644.

J. In fol. Nastalík. Dated A.H. 978. An inaccurate Manuscript. The Royal Asiatic Society.

K. In fol. Naskh. Dated A.H. 996. Not a very accurate Manuscript, omitting much. NATHANIEL BLAND, Esq.

L. In 8vo. Nastalík. Dated A.H. 1081. Substantially correct, but rather illegible from a frequent omission of diacritical points. NATHANIEL BLAND, Esq.

M. In fol. Nastalík. No date, but a remarkably well-written Manuscript. The Rev. WILLIAM CURETON.

N. In. fol. Nastalík. No date. The Honourable East-India Company. No. 1696.

O. In fol. Naskh. No date, but a seal dated 1094. The Honourable East-India Company. No. 1508.

P. In fol. Naskh. No date, but a seal dated 1121. The Honourable East-India Company. No. 1121.

At the suggestion of the Committee of the Society for the Publication of Oriental Texts, I have added fac-similes of the coins of the Atábeks preserved in the British Museum, and some valuable additional ones from the cabinet of N. Bland, Esq. My friend W. S. W. Vaux, Esq., has kindly undertaken their description, and his observations will be found in the following pages.

W. H. M.

June 1848.

VARIOUS READINGS.

PAGE. LINE.

٢ 15. حما. Some MSS. omit this word; but all those that insert it read as in the text. The more correct spelling, however, is حماة, as found on the coin struck by Al Malik al Sálih Ismaíl (*infra* No. xxiii.). Abú al Fedá, in his account of this city, which formed part of his territorial possessions, calls it حَمَاة (Annal. Musl. t. v. pp. 235. 239). And see also the Geographical Index to the "Vita Saladini" of Schultens.

٣ 3. Some MSS. read شيركوتاه instead of شيركوه.

11. The name امد is variously written and added to in some MSS. A. آمد و دياربكر, C. and J. و آمد, D. آمد, G. آمل, H. and L. آمده, I. آرمدرا, K. omits امد and inserts حلبرا. Schultens reads امد, "Vita Saladini," p. 51, and see the Geographical Index.

٩ 2. K. gives the date of this peace, A.H. 666. The خلاصة الاخبار agrees with the text.

١٠ 6. قبجاق. Most of the MSS. I have consulted give this orthography. M. Quatremère, in the text of the "Histoire des Mongols," reads قبجاق, but in the translation he writes Kaptchak; and in a note (p. 66, note 85) he transcribes it *Kaptchak* ou *Kiptchak*. In the same note he likewise observes that the word is usually written قبجاق or قبچاق. The King of Oude's Dictionary gives the latter reading, making the first ق moveable by *Zír*, and I have therefore adopted it.

١٤ 1. K. reads شيركوه instead of شيركير.

PAGE. LINE.

١٨ 3. H. D. and F. read سم ستوران توران, I. ازسم ستوران و سواران توران, and M. gives سم ستور سواران توران.

١٨ 17. The name قبتيه is very doubtfully written in most MSS. I have not been able to decide upon it with absolute certainty, as, almost in every case, the application of the diacritical points to the three medial letters is left open to the ingenuity of the reader. I have adopted the reading favoured by the majority of the MSS. M. Defrémery, in his "Histoire des Seljoucides," extracted from the "Táríkhi Guzídeh," says, with regard to the name of this princess, "Deux de nos MSS. portent فيلد, le troisième فتنه. D'Herbelot à écrit Firnah (verbo Thogril-ben-Arslan)." Jour. Asiatique, 4me. Série, Tome xii., p. 368, note. And again, "MS. 15 Gentil. قيلته; 9 Brueix قتينه; 25 Supp. قيته. Ib. Tome xiii., p. 19, note; other readings are given at p. 21, note, but they determine nothing.

٢٢ ere is some variety in the several MSS. in the opening sentence of this chapter, but the sense is, in all, the same. M. reads چون سلطان طغرل مادر قتلغ را بخواست قبتيه و پسرش قتلغ اينانج اتّفاق كرده. The majority favours the reading adopted in the text; and I merely quote M. because I think it the most correct of all the MSS. in my hands.

٢٤ 15. منكوس. This word is written somewhat obscurely in all the MSS., but in the majority the reading is as given in the text. E. gives ميكوس. Malcolm calls this ruler Munkous (Hist. Pers. Vol. i., p. 386); M. Defrémery, however, from several authorities, names him منكوبرس. See Journ. Asiat. 4me. Série, Tome xii., p. 351, note.

PAGE. LINE.

٣١ 5. K. reads درسلك از دواج سلطان كشيد پسر خودرا زنكي, L. درسلك از دواج سلطان جلال الدّين كشيده دارد. Some MSS. add after جلال الدّين the words منيك برني or مينك برني: this, it seems, was an epithet applied to Sultán Jalál al Dín.

٣١ 7. L. reads اسكفوك instead of اشكنوان, K. omits the name, G. reads اسكنون, M. اسكنوان. I have not been able to meet with the name elsewhere, and have therefore adopted the reading of the majority of the MSS.

٣١ 12. This line of Firdausí occurs as in the text in the majority of the MSS. The various readings are as follow: A. سه كنبدان وصطخر, D. سه كنبد و سطخر, E. سه زركنبدان سطخر, G. omits the distich, J. بسه كنبدان صطخر, K. سه دز كنبدان سطخر, L. سه دركنبدان و سطرخ, N. سه كنبدان اصطخر, P. سه زركنبدي آن سطخر. The orthography of the word *Istakhar* has been discussed by Sir W. Ouseley in the additions to Sir Gore Ouseley's Biographical Notices of Persian Poets, pp. 362—364. The word is thus explained in the Haft Kulzum:

استخر بضم اوّل و بكسر آن و سكون سين مهمله و فتح مثناة فوقاني و فتح خاي منقوطه و سكون راي مهمله آب كير وتالاب را كويند و نام قلعه ايست در ملك فارس وچون در آن قلعه تالاب بسيار بزركي هست بنابران بدين نام خوانند ومعرب آن اسطخر است

اصطخر بكسر و ضم اوّل و سكون صاد و فتح طاي حطي و خاي منقوطه و راي مهمله زده قلعهٔ فارس باشد و آن تختكاه دارا ابن داراب است

٣٣ 3. بجز پشتهٔ نماس ما بين. There is some doubt as to this passage. Price says "the pass of Baubein." In the MS. of the خلاصة الاخبار, from which he translated, it is

PAGE. LINE.

written عقبهٔ ما بین , the م being doubtful. The first word in this MS. means, I imagine, merely "a certain pass;" and what Price reads بابین, is in fact simply ما بین. The majority of the MSS. read بماس مابین, the first word after پشتهٔ in our MSS. (a proper name, as I suppose) being diacritically pointed or not, as the case may be, in that particularly ambiguous manner which is employed by a doubting Persian transcriber, and which renders it impossible to fix the exact reading of a word, or to represent the various readings by means of ordinary type. I may remark that D. and M. both give the first word distinctly تمائین; E. reads نماس; that C. and I. leave out what I suppose to be the proper name, as in the Khilásat ul Akhbár; and that L. omits the passage altogether.

٣ 7. E. احدي جماذي الاثنين, K. احدي جماذي الاخر.

٣٣ 11. ایش. In all the MSS. of the روضة الصفاء that I have seen, with one exception, the name of this princess is written ابش or آبش. K. alone reads generally ایش but sometimes ابش, and once ایسه. I have adopted the reading of ایش, since the name is clearly so written in Mr. Bland's MS. of the جامع التواریخ, and it is so spelled in M. Quatremère's "Histoire des Mongols." Malcolm and Price both read ایش, and it is written plainly so in the خلاصة الاخبار; MS. of the Royal Asiatic Society, No. 101.

Ísh Khátún was sister of the Atábek Saad, the son of the Atábek Abú Bakr, and was the daughter of Khátún Turkán, the sister of the Atábek Sháh of Yezd. It is an apparent anachronism that Muzaffer al Dín Abú Shuja Saad should be buried in the year 623,

PAGE. LINE.

in the mosque of Ísh Khátún, who did not appear upon the theatre of events until the year 662; but the mosque might subsequently have received the name here given to it. Both D'Herbelot and De Guignes call her Aischa.

٣٥ 11-13. The distich from Saadí is only found in the MSS. E., F., K., L., N., and P.

٣٩ 7. There is great uncertainty as to the reading of the word مناق. Most of the MSS. omit the diacritical mark of the second letter. E. and P. read ساق, N. نياق, and O. سلق.

٤٦ 1. Instead of خسويه, L. reads حسن خسويه, M. حسنويه, K. omits the name.

٤٨ 14. C., K., and M. read سي وپنج سال G., H., and L. سي سال, and I. سي و نه سال.

٥٣ 8. انكباتو. A. reads ايكناتو, G. انكياتو, I. ايكتاتو, K. انكيانو, L. انكناتو.

٥٣ 18. K. reads ثمانين و سبعمائه, L. ثمان و سبعين و ستّمائه, M. ثمانين و ستمائه.

٥٣ 19. كردوچين. C. reads كردونچين, D. كردون‌حين, E. حين, G. كردوحين. F. reads كردوحين كه دخترش بود, and K. and L. add دخترش.

٥٤ 2. I. adds after شيراز the words دفنِ كردند.

٥٥ 12. For روي نموده, C. and M. read پيش امده.

٦٠ 8. G. gives سرياق, I. سران, H. سرناق.

٦٦ 13. The name هوقوداق is doubtfully given in most of the MSS. M. reads هرقذاق; but Mr. Bland's MS. of the جامع التواريخ agrees with the possible reading of the majority, and gives the word as in the text, with all the diacritical points.

٦٩ 2. J. reads ايدح; but see in the Appendix to M. Quatremère's "Histoire des Mongols," p. 442.

COINS

STRUCK BY THE

ATÁBEKS OF IRÁK.

ARRANGED AND DESCRIBED

BY

W. S. W. VAUX, ESQ., M.A.

MEMBER OF THE ROYAL ASIATIC SOCIETY.

The Coins of the Atábek Dynasty, which are represented in the following Plates, have been selected from the national collection of the British Museum, and from the private and valuable cabinet of Nathaniel Bland, Esq.

It is not for the first time that representations of the money of these Princes have been submitted to the judgment of the public; many of them have been already pourtrayed in the works of Adler, Castiglione, and Marsden; but in this, as in many other cases, by the progress of time, and the researches of travellers, some new types have been discovered, and specimens procured, of the Coins which they published, more perfect and legible than any that were known when their respective works were edited.

It has been, therefore, thought worth while to append to the present work drawings of the best specimens that could be procured of every Coin of this Dynasty, in order that the

students of Oriental history might have before them the most sure and unfailing records of the race whose history Mírkhónd has so well narrated.

It is not necessary here to dilate upon the advantage of the study of coins, or to set forth the value which they possess historically. It may, however, be well to remind our readers, that in the study of Eastern literature they play a part far more important than they do in that of Greece and Rome: in the latter case they are valuable chiefly as memorials of the art of the times coeval with them, and as demonstrating, by their artistic excellence, the extent to which civilization has triumphed over barbarism at their respective epochs; but in the former, by the dates which almost universally are found upon their legends, they establish beyond question fixed points of chronology, which, from the peculiar character of Oriental writings, would, without their aid, be too often uncertain, or, indeed, unascertainable.

The admirable remains of Greek workmanship, with few and rare exceptions, establish little that can be esteemed of historical value; and it would be to forget their own peculiar and inimitable merits to look for that in them which they do not profess to offer; while the coins of the successors of Alexander in Syria are the only purely Greek series which afford a constant succession of dates applicable to the determination of historical events. The money issued by the Muhammadan Dynasties are the soul and marrow of all true Oriental history, and the only sure and infallible documents from which inferences and conclusions can be safely deduced. It is a remarkable fact, that false Oriental coins are even now of

rare occurrence; nor am I aware of a single instance of forgery earlier than the Zodiacal rúpís of Jehángír.

The Atábeks, as is well known, were originally the governors and directors of the education of the young Princes of the Seljukide Dynasty. Of Turkish origin, they became, after a short time, like the Maires du Palais of the early French Princes, more powerful than the Princes they professed to educate, and established four dynasties, who, during a hundred and thirty years, ruled over a large portion of the plain country of Hither Asia. They are known in history by the names of the districts in which the chief seat of their power was, as Atábeks of Irák (Irák Arabí), of Azarbáíján (or Media), of Fárs (or Persia), and of Loristán. The Coins published in the following Plates are confined to those issued by different branches of the first Dynasty, who were settled at Mósul, Haleb (Aleppo), and Sinjár; of which the money of the Mósul branch occupies, as might be expected, much the largest portion. No Coins exist of the Dynasties of Fárs and Loristán, and no Coins of Azarbáíján are in the collection of the British Museum, but Fraehn has published two in his Recens. Num. Muham. The Coins of the Atábeks of Irák present some peculiarities in workmanship and treatment of art which are worth noticing. It is known that in Muhammadan countries representations of animals and other objects of heathen worship are forbidden, and that even remains of Greek art are generally mutilated and defaced. The same principle led the early followers of Muhammad to place on their coins only inscriptions; and this rule has, with rare exceptions, been preserved even to the present day. The most remarkable exceptions are those afforded by the money

of the Seljukides, the Ortokides, and the Atábeks, which bear upon their obverses types altogether foreign to the countries where they were struck, and which, from the strong similarity which they shew to the more ancient coins, must be copies of specimens of the early Greek or Byzantine period. The skill with which these copies have been made shews no inconsiderable knowledge of the principles of drawing, and any one who has studied the subject will recognize in the helmeted head of Saifeddín Ghazí a copy of the tetradrachm of the ancient *Side*, in Pamphylia and in the face on the coin of Al Sálih Ismaíl, the head of one of the later Emperors of Rome, probably Constantine the Great. It has been suggested by Mr. Burgon that we may, perhaps, find on some of these Coins the types of ancient Greek Coins, which have not come down to our times.

W. S. W. VAUX.

N.B. All the Coins described in the following pages (with the exception, however, of No. IV.) are to be found in the collection of the British Museum, and most of them occur in Mr. Bland's Cabinet. The drawings have always been made from the most perfect specimens in either collection; and where they are taken from Mr. Bland's Coins, they are distinguished in the description by the addition of his name.

ATÁBEKS OF IRÁK.

I.—MÓSUL BRANCH.

No. I.

Copper.

قطب الدّين مودود بن زنكي بن آقسنقر

"Kotb al Dín Maudúd Ben Zengí Ben Áksankar."

Third Atábek of Irák reigning at Mósul.

Obv. Area. Head of the prince, nearly full-faced, but slightly turned to the left, above which two angels flying.*

Round the head, خمس و خمسين و خمس مائه

A.H. 555. A.D. 1159.

Rev. Area,

الملك العادل
العالم ملك امرا
الشّرق والغرب
طغرل بك بن اتابك

Margin, مودود بن زنكي بن آقسنقر

---

* Marsden says, in his description of this coin, and of those which follow, bearing a similar device: "Cui supervolant angeli duo vexilla decussata gerentes." On examining the more perfect specimens of these coins, it is evident that Marsden is in error; the *vexilla*, as he terms them, being neither more nor less than the wings of the respective angels farthest from the observer, and represented somewhat against correctness of drawing, much in the same way as those of the cherubs familiar to us over church doors. The prolongations, which Marsden appears to have considered as the staves of the standards, are merely the pen-feathers of the wings. Castiglioni calls the angels "due vittorie;" and Möller says, "supra duo angeli palma tenentes."—W. H. M.

On several of the coins of the Arsacide Dynasty, especially on those of Arsaces XV. and XIX., two small Victories appear, holding wreaths in their hands, one before, and the other behind the bust of the monarch. It is not improbable that these types may have suggested the one on the coin in the text.

No. II.*

Copper (BLAND.)

المعزّ سيف الدّين غازي بن مودود

"Al Muizz Saif al Dín Ghází Ben Maudúd."

Fourth Atábek of Mósul.

OBV. Area, Same type as in No. I.

Round the head, ثمان و ستّين و خمسمائه

A.H. 568. A.D. 1172.

REV. Area, الملك العادل

العالم ملك امرا

الشّرق و الغرب

طغرل بك بن اتابك

Margin, غازي بن مودود بن زنكي

No. III.

Copper.

المعزّ سيف الدّين غازي بن مودود

"Al Muizz Saif al Dín Ghází Ben Maudúd."

Fourth Atábek of Mósul.

OBV. Area. A helmeted head of the prince, in profile, turned towards the left.

Round the head, لا اله

الا اللّه محمّد رسول اللّه

REV. Area, مر اللّه

المستنصر با

اتابك غاز

ي

* *Niebuhr*, Voy. en Arab. Vol. III. Tab. XI. No. 12. (4to. Amst. 1774), has given a copy of a coin of Maudúd ben Zengí similar to that described in the text, though not so well preserved.

Margin, بسم اللّه ضرب بالجزيره
سنه خمس و سبعين و خمسمائه
(Al-Jezíreh), A.H. 575. A.D. 1179.

The type on this coin bears a great resemblance to that of the silver tetradrachms of Side, in Pamphylia.

No. IV.

Copper (BLAND.)

المعزّ سيف الدّين غازي بن مودود

"Al Muizz Saif al Dín Ghází Ben Maudúd."

Fourth Atábek of Mósul.

OBV. Area, Same type as in No. III.

Round the head, لا اله الا
اللّه محمّد رسول اللّه

REV. Area, ملك الامر
ا غازي بن
مودود

Margin, بسم اللّه ضرب بالجزيره سنه خمس
و سبعين و خمسمائه
(Al-Jezıreh), A.H. 575. A.D. 1179.

No. V.

Copper.

عزّ الدّين مسعود بن مودود

"Izz al Dín Masaúd Ben Maudúd."

Fifth Atábek of Mósul.

OBV. Area, A helmeted head of the prince, front face; holding a sword in his right hand.

Round the head, ... سنه ستّ و سبعين و خمس

A.H. 576. A.D. 1180.

Rev. Area, Almost defaced.

. . . .

. . الدّين و الدّنيا . .

. . . .

The type on this coin may perhaps have been copied from the second brass money of Justinianus.

No. VI.

Copper.

نور الدّين ارسلان شاه بن مسعود

"Núr al Dín Arslán Sháh Ben Masaúd."

Sixth Atábek of Mósul.

Obv. Area, Full-faced head of the prince, with long hair, inclosed within a dotted square, in each angle of which is a star.

Round the square, ضرب بمسول سنه اربع و تسعين و خمس مائه . . . .

(Mósul) A.H. 594. A.D. 1197-98.

Rev. Area, الناصر لدين الله
امير المومنين
الملك العادل نور
الدّنيا و الدّين اتابك

Margin, ارسلان شاه بن مسعود بن مودود

No. VII.

Copper.

نور الدّين ارسلان شاه بن مسعود

"Núr al Dín Arslán Sháh Ben Masaúd."

Sixth Atábek of Mósul.

Obv. Area, Same type as No. VI.

Round the square, ضرب بمسـ . . . سنه اربع
و تسعين و خمسمائه
(Mósul) A.H. 594. A.D. 1197-98.

Rev. Area, Nearly the same as in No. VI., but arranged differently.

النّاصر لدين الله
امير المومنين
الملك العادل
نور الدّنيا و الدّين

Margin, اتابك ارسلان شاه بن مسعود بن مودود

In Mr. Bland's cabinet a coin occurs which exhibits the Obverse of this specimen, with the Reverse of the one preceding.

No. VIII.

Copper.

ملك القاهر عزّ الدّين مسعود بن نور الدّين

"Malik al Káhir Izz al Dín Masaúd Ben Núr al Dín."

Seventh Atábek of Mósul.

Obv. Area, A bareheaded profile of the prince, looking towards the left, the head bound round with a fillet: a star beneath the chin.

Round the head, ضرب بمسول سنه سبع و ستّمائه

(Mósul) A.H. 607. A.D. 1210.

Rev. Area,

رسول الله
لا اله الا اللّه محمّد
النّاصر الدّين الله
امير المومنين
عزّة الدّنيا و الدّين
اتابك مسعود
ابوبكر

Margin, الملك القاهر بن ارسلان شاه

No. IX.

Copper.

ملك القاهر عزّ الدّين مسعود بن نور الدّين

"Malik al Káhir Izz al Dín Masaúd Ben Núr al Dín."

Seventh Atábek of Mósul.

Obv. Area, Profile of the prince, bareheaded, turned towards the left; the head bound round with a fillet.

Round the head, ... ضرب بالموصل سنه سبع و

(Mósul) A.H. 607. A.D. 1210.

Rev. Area,
رسول الله
لا اله الا الله محمّد
النّاصر لدين الله
امير المومنين
عزّ الدّنيا و الدّين
اتابك مسعود
بن

Margin, الملك القاهر بن ارسلان شاه

No. X.

Copper (Bland.)

ناصر الدّين محمود بن قاهر

"Násir al Dín Mahmúd Ben Káhir."

Ninth Atábek of Mósul.

Obv. Area, Same type as No. I.

Round the head, ضرب بالموصل سنه عشرين و ستّمائه

(Mósul) A.H. 620. A.D. 1223.

REV. Area,
لا اله الا الله محمد
رسول الله الناصر
لدين الله امير المو
منين عزة الدنيا و
الدين ابو نصر محمد

Margin, الملك الكامل الملك الاشرف ناصر الدين اتابك محمود

No. XI.

Copper.

ناصر الدين محمود بن قاهر

" Násir al Dín Mahmúd Ben Káhir."

Ninth Atábek of Mósul.

OBV. Area, Figure of the prince sitting crosslegged on a throne, and holding a globe in his left hand; long hair upon the head, and a star on each side.

Round the head, . . . ناصر الدين بامو

REV. Area,
بالله
الامام المستنصر
امير المومنين
الملك الكامل

Margin, nearly illegible, but in the field, عشرين

(Mósul), A.H. 623. A.D. 1223.

No. XII.

Copper.

بدر الدين لولو

" Bedr al Dín Lúlú."

Tenth Atábek of Mósul.

Obv. Area, Figure of the prince seated, crosslegged, on a throne, holding a crescent in both hands; a star on each side.

Round the head, ضرب بالموصل سنه سبع و عشرين و ستّمائه (Mósul) A.H. 627. A.D. 1229.

Rev. Area,
الامام
لا اله الا اللّه
محمّد رسول اللّه
المستنصر باللّه
امير المومنين
A star on each side.

Margin, الملك الكامل الملك الاشرف ناصر الدّنيا و الدّين اتابك محمود

No. XIII.

Copper (Bland.)

بدر الدّين لولو

"Bedr al Dín Lúlú."

Tenth Atábek of Mósul.

Obv. Area, Profile of the prince, in a dotted square, turned towards the left; curly hair; a star under the chin, another on the cheek, and a third on the top of the head.

Round the square, ضرب بالموصل سنه احد و ثلثين و ستّمائه (Mósul), A.H. 631. A.D. 1233.

Rev. Area,
الامام
المستنصر
باللّه امير
المومنين

Margin, بدر الدُّنيا و الدّين لولو الملك الكامل
الملك الاشرف

No. XIV.

Copper.

بدر الدّين لولو

"Bedr al Dín Lúlú."

Tenth Atábek of Mósul.

Obv. Area,
الامام
المستعصم
بالله امير
المومنين

Margin, Illegible.

Rev. Area,
محمّد
رسول الله
. . . . . .

Margin, ... بدر الدّين لولو . . . . . .

A.H. 640. A.D. 1242.

Marsden has given another, but less perfect, coin, on which he reads, الا عظم المستنصر, &c.

No. XV.

Gold.

بدر الدّين لولو

"Bedr al Dín Lúlú."

Tenth Atábek of Mósul.

Obv. Area,

لولو
محمّد رسول اللّه
صلي اللّه عليه
بدر الدّنيا
و الدّين اتابك

Sides,

الملك النّاصر
يوسف

Margin,

محمّد رسول اللّه ارسله بالهدي
و دين الحقّ ليظره علي الدّين كله و لو كره
المشركين (كون)

The margin is imperfect, as the coin has not been well struck up.

Rev. Area,

الامام
لااله الا اللّه
وحده لا شريك له
المستعصم باللّه
امير المومنين

Inner Circle, بسم اللّه ضرب هذ . . . . بالموصل
سنه خمسين و ستّمائه

Margin, للّه الامر من قبلا و من بعد يوميذ
يفرح المومنين بنصر اللّه

(Mósul), A.H. 650. A.D. 1252.

No. XVI.

Copper.

بدّر الدّين لولو

"Bedr al Dín Lúlú."

Tenth Atábek of Mósul.

Obv. Area, لولو
الملك الرّحيم
بدر الدّنيا والدّين
سلطان الاسلام
والمسلمين ابو ا . . .
Margin, لا اله الا اللّه وحده . . . . . له و المويد
Rev. Area, منكو
قاان اعظم
حلاو بل عالم
پادشاه روي
زمين تتر معظم
Margin, ... بالموصل سنه ستّ وخمسين
(Mósul), A.H. 656. A.D. 1258.

II.—HALEB BRANCH.

No. XVII.

Copper.

الملك العادل نور الدّين محمود بن زنكي

"Al Malik al Aádil Núr al Dín Mahmúd Ben Zengí."

Second Atábek of Haleb.

Obv. Area, الملك العادل
Margin, العزّ ا . . . مر السّالم النصر
Rev. Area, محمود بن زنكي
Margin, ض . . . . سنه

A.H. 540. A.D. 1145.

No. XVIII.

Copper (Bland.)

الملك الصّالح اسمعيل بن نور الدّين محمود

"Al Malik al Sálih Ismaíl Ben Núr al Dín Mahmúd."

Third Atábek of Haleb.

Obv. Area. Head of the prince, in profile, turned towards the right.

Round the head, ... ضرب بحلب سنه احد وسبعين

(Haleb), A.H. 571. A.D. 1175.

Rev. Area, الله

المستضي بامر

امير المومنين

الملك الصّالح

اسمعيل

The type on these coins is from that of one of the later Roman Emperors, and probably from that of Constantine the Great on his third brass coins.

No. XIX.

Copper.

الملك الصّالح اسمعيل بن محمود

"Al Malik al Sálih Ismaíl Ben Mahmúd."

Third Atábek of Haleb.

Obv. Area, الملك

الصّالح

Margin, ضرب . . . . . . سنه

Rev. Area, اسمعيل

بن محمود

Margin, عمد السال

No. XX.

Copper.

الملك الصّالح اسمعيل بن محمود

"Al Malik al Sálih Ismaíl Ben Mahmúd."

Third Atábek of Haleb.

OBV. Area, الملك الصّالح
اسمعيل

Margin, Illegible.

REV. Area, ابن الملك
العادل محمود

Margin, الفلس بكره . . . .

No. XXI.

Copper.

الملك الصّالح اسمعيل بن محمود

"Al Malik al Sálih Ismaíl Ben Mahmúd"

Third Atábek of Haleb.

OBV. Area, الملك الصّالح
اسمعيل

Margin, Illegible.

REV. Area, يو
الملك النّاصر
سف

Margin, Illegible.

No. XXII.

Copper.

الملك الصّالح اسمعيل بن محمود

"Al Malik al Sálih Ismaíl Ben Mahmúd."

Third Atábek of Haleb.

Obv. Area, الملك
الصّالح
Margin. . . . . . . العماد . . . . . .
Rev. Area, النّاصر
امير المومنين
Margin, Obliterated.

No. XXIII.

Copper.

الملك الصّالح اسمعيل بن محمود

"Al Malik al Sálih Ismaíl Ben Mahmúd."

Third Atábek of Haleb.

Obv. Area, الملك الصّالح
Rev. Area, ضرب بحماه

No. XXIV.

Copper.

عماد الدّين زنكي بن قطب الدّين بن مودود

"Imád al Dín Zengí Ben Kotb al Dín Maudúd."

Fourth Atábek of Haleb.

Obv. Area, A double-headed eagle, on the breast of which is
الامام
احمد
Round the eagle, ... ضرب
وثمانين و خمسمائه
A.H. 58 . . . . A.D. 118 . .

It has been questioned whether or not this eagle is an original

device of the Orientals. I have not found on Greek or Roman coins any type from which it is likely that it should have been copied. Castiglione thinks that it is from this that the double-headed eagle of Austria has been derived; and it is worthy of remark, that this type occurs among the insignia of Lascaris, who reigned at Constantinople in A.D. 1220, and who was the father of Maria, the wife of Bela IV., king of Hungary.

Rev. Area, الملك العالم
العادل عماد
الدّنيا والدّين
زنكي ابن
. . . . . .

III.—SINJÁR BRANCH.

No. XXV.

Copper.

قطب الدّين محمّد بن عماد الدّين زنكي

"Kotb al Dín Muhammad Ben Imád al Dín Zengí."

Obv. Area, Profile of the prince, turned towards the left, bare-headed, carrying a mace on the shoulder.

Round the head, ضرب بسنجار سنه . . . تسعين وخمسمائه (Sinjár), A.H. 59(6). A.D. 1199.

Rev. Area, الامام النّاصر
لدين الله
الملك المنصور
قطب الدّنيا وا

Margin, محمّد
بن زنكي
. . . . دود

Marsden reads مظفّر instead of منصور

The copper coins of the Emperor Probus represent him generally as similarly armed, but, at the same time, invariably with the helmet.

No. XXVI.

Copper.

قطب الدّين محمّد بن عماد الدّين زنكي

"Kotb al Dín Muhammad Ben Imád al Dín Zengí."

Obv. Area, A helmeted head of the prince, in profile, turned towards the right.

Round the head, الملك المنصور قطب الدّين محمّد بن زنكي . . . .

In the area, مائه . . . .

Rev. Area,

الامام النّاصر
لدين الله امير
المومنين الملك
العادل سيف الدّ
ين ابو بكر بن اي(وب)

Margin, ... سنه

There can be no doubt that this helmeted head is a copy of the type which occurs on some of the second brass coins of Theodosius Magnus.

UNCERTAIN.

No. XXVII.

Copper.

Obv. Area, Figure of a prince, sitting cross-legged on a throne, holding a globe in the left hand; long hair upon the head. This figure resembles very nearly that on the Obverse of No. XI.

Margin, السّلطان المظفّر. . . . الشّرق اميرالمومنين

Rev. Area, الامام
المستنصر باللّه
امير المومنين
الملك النّصر

Margin, Illegible.

* The reading of the margin of this coin is somewhat conjectural; but it is quite certain that the commencement of the legend is as stated above. There are in the British Museum five specimens of this coin, but all so much injured as to be almost illegible. Another also occurs, on which the commencement of the inscription is clearly السّلطان الملك غياث الدّين, and it terminates with امير المومنين.

I

II

III

IIII

H. J. H. Fecit

V

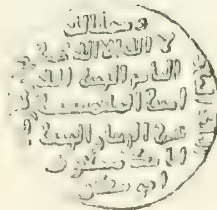

VI

VII

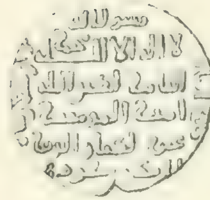

VIII

W. H. M. fecit

IX

X

XI

XII

W.H.M. Fecit

XIII

XIIII

XV

XVI

PLATE V.

XVII

XVIII

XIX

XX

W. H. M. fecit

XXI

XXII

XXIII

XXIV

W. & M. Fecit

XXV

XXVI

XXVII

B. d. M. Fecit

وسه سال بود ومدّت حکومتش شش سال واو در ششتر
وفات یافته تابوتش‌را بایدج بردند و در مدرسهٔ که
برکن آباد موسوم بود مدفون کشت

ذکر مظفّر الدّین افراسیاب

افراسیاب بعد از مرك پدر حاکم لرستان کشت شرح
بعضي از حالات او در تاریخ حضرت صاحب قراني از
مساعدت وقت مأمول است والسّلام

تمّت الکتاب بعون الملك الوهّاب
تمام شد تاریخ احوال اتابکان
من تصانیف امیر خواند
بعون الله وحسن توفیقه
والحمد لله ربّ العالمین
تم تم تم
تم تم
تم

احمد ثبت افتاد واو درآن مملکت بر معاش پسندیده اقدام نمود ودر ترویج اوامر ونواهیٔ شریعت غرا مساعی جمیله بتقدیم رسانید وملك قطب الدّین پسر عماد الدّین پهلوان نائب وولی عهد خود کردانید وامارت جیوش بملك خسرو شاه پسر ملك حسام الدّین عمر تفویض فرمود ودر ایّام حیات نصرت الدّین احمد ولیٔ عهد بوادیٔ خاموشان نقل کرد واحمد بعد از وفات ملك قطب الدّین پسر خود یوسفشاه‌را ولایت عهد داد واتابك احمد مدّت سی وهشت سال بحکومت لرستان قیام نموده در سنهٔ ثلث وثلاثین وسبعمائه ایّام دولت سلطان ابو سعید خدابنده داعی حقّ‌را لبیك اجابت کفت

ذکر اتابك رکن الدّین یوسفشاه بن اتابك نصرت الدّین احمد

بعد از وفات نصرت الدّین احمد پسرش یوسفشاه متصدّیٔ حکومت کشت واو نیز داد وعدل ورزید وبا رعایا معاش نیکو کرد ودر جماذی الاوّل سنهٔ اربعین وسبعمائه رخت بمنزل عقبی کشید زمان حیات او چهل

داشت که در حین توجّه فارس کذار ما بلرستان افتاد و اتابك تا ضیافتي نباید کرد روي از ما در کشید و بیك من جو و یك من پرکاه مساعدت نکرد و چون محصّل بکوه کیلویه جهت تحصیل مال رفت کماشتکان اتابك غوغا بسر او برده از زبان اتابك نقل کردند که ما این ولایت بضرب شمشیر کرفته ایم وبسبب این حرکت چیزي حاصل نشد دیکر در زمان کیخاتو خان اضطرابي که در طلب ملك ازوي صادر شد اظهر من الشّمس است وشور وآشوب او ابین من الامس وچنین شخص را چکونه رخصت انصراف توان داد و هوقوداق چندان ازین نوع مقوله کفت که مزاج پادشاه را بروي متغیّر کردانیده از موقف جلال فرمان واجب الاذعان نفاذ یافت که افراسیاب را بر در بارکاه جهان پناه بیاسا رسانیدند

ذکر اتابك نصرت الدّین احمد بن اتابك شمس الدّین الب ارغون

چون افراسیاب بموجب فرمودهٔ کیخسرو زمان غازان خان کشته شد منشور حکومت لرستان بنام برادرش اتابك

قدرت و شوکت وخداوندان اختیار واعتبار شده بودند از میان بر داشت و در تمامت ولایت لرستان مطلق العنان شد امّا شأمت ظلم وخونهاي نا حقّ عاقبت شامل حال روزکار آن ظالم بد نیّت کشته بغضب پادشاه جهانیان کرفتار آمد مفصّل این مجمل آنکه چون سریر سلطنت ایران بوجود سلطان محمود غازان زیب وزینت کرفت افراسیاب بشرف بساط بوس مشرف کشته بدستور معهود حکومت لرستان باو حواله رفت وچون در سنهٔ خمس وتسعین وستّمائه غازان خان متوجّه بغداد شده بحدود همدان رسید افراسیاب از لرستان آمده بخدمت خان مستسعد کشت و تربیت ونوازش یافته بموجب فرمان معاودت نمود ودر راه بامیر هوقوداق که از فارس مراجعت کرده بود باز خورد و امیر هوقوداق بتکلیف هرچه تمامتر افراسیاب را مصحوب خویش کردانیده باردو برد وچون هوقوداق شرف دست بوس غازان خان حاصل کرده پادشاه احوال ممالك فارس استفسار نمود هوقوداق زانو زده کفت اوّل حال این تاجیك بعرض رسانم آنکاه جواب خان بکویم و غازان خان از کیفیت واقعه استعلام نموده هوقوداق معروض

و لران در خانهاي ايشان درآمده بفسق وفجور مشغول
كشتنند و مغولان از راه غيرت وحميّت باز كشته دمار از
روزكار آن قوم غدار بي باك بر آوردند كويند كه درآن
جنك يك زن مغول ده مرد لررا بكشت وچون اين خبر
باردو رسيد كيخاتو خان يكي از امرا با ده هزار سوار بدفع
فتنهٔ افراسياب نامزد كرد وافراسياب از بيم جان بقلعهٔ
از قلاع رفته جمعي كثير از لران علفهٔ شمشير بلا وهدف
تير قضا كشتند و سپاه تتار بمحاصرهٔ قلعهٔ كه افراسياب
درآنجا بود مشغول شدند وخدمتش از كردار خويش
اظهار ندامت نموده بمقام مطاوعت آمد و سردار لشكر
اورا با خود بدركاه كيخاتو برده خان بشفاعت پادشاه
خاتون كرماني وديكر خواتين از سر جرائم او در كذشت
وحكومت لرستان بار ديكر بوي مفوّض كشت واو برادر
خود احمدرا ملازم اردو كردانيده خود بدار الملك رفت
وقزل و سلغر شاهرا با پيشتر خويشان واركان دولت
چون قمر الدّين يوسف بن سراج الدّين علي كاميار
عقيلي كه از اولاد عقيل بن ابي طالب بود وشمس
الدّين احمد زنكي وجمال الدّين محمود ابو الفوارس
وغير هما اين جماعت كه در ولايت لرستان صاحب

ذکر اتابك افراسیاب بن اتابك یوسفشاه

بعد از فوت پدر بسعیٔ بوقا جنکسنانك که امیر الامراء ارغون خان بود حکومت لرستان‌را بوي دادند وافراسیاب برادر خود احمد را ملازم ارغون کردانیده بدآن ولایت رفت ودست ظلم وجور دراز کرده هر یك از نواب اسلاف خویش‌را ببهانه کرفته مؤاخذت ومصادره نمود وعاقبت آن جماعت بتیغ ستم بکذرانید وطایفهٔ از اقربا ومنتسبان ایشان پناه باصفهان بردند وافراسیاب قزل‌را که عمّ زادهٔ پدرش بود بکرفتن کریختکان بجانب اصفهان روان کرد ودر اثناء این اوقات خبر وفات ارغون خان در اصفهان شیوع یافت وقزل وسلغرشاه اتّفاق نموده شحنهٔ اصفهان‌را بکشتند وبر شهر مستولي کشته جمیع لران را که بآنجا کریخته بودند از میان بر داشتند وافراسیاب این معني‌را از امارت دولت خود پنداشته اقرباء خویش‌را بامارت ولایات عراق از همدان تا کنار دریاي فارس نامزد کرد وپسر تکله‌را با لشکري بدربند کره رود فرستاد ولران در آن حدود با صدهاي مغول باز خورده جنك کردند وشکست بر لشکر مغول افتاده

وچون آباقا خان درکذشت ونوبت سلطنت باحمد خان منتقل شد میان احمد وارغون بن آباقا خان نزاع وخصومت پدید آمد احمد خان از لران استمداد نمود و هر چند یوسفشاه بنابر رعایت حقّ نمك آباقا خان در معاونت احمد کاره بود امّا چون قوّت مخالفت نداشت با دو هزار سوار و ده هزار پیاده باحمد پیوست وچون ارغون غالب آمد لران براه بیابان طبس آهنك نظر کردند تا ازآنجا خودرا بوطن رسانند ودرین اثنا بواسطهٔ شدّت حرارت هوا وقلّت ما اکثر درآن بیابان هلاك شدند وبعد ازآن یوسفشاه بخدمت ارغون خان رفت وخان اورا بطلب خواجه شمس الدّین محمّد صاحب دیوان که درآن ولا بلرستان رفته برده بود فرستاد واو در مصاحبت آن وزیر بي نظیر بدرکاه شتافت وخواجهٔ مذکور دختر خود بیوسفشاه داد وچون دستور اعظم را ارغون خان بیاسا رسانید اتابك یوسفشاه بموجب فرمان بلرستان رفت واز آنجا آهنك کوه کیلویه کرد ودر اثناء طریق خوابي سهمناك دیده مراجعت نمود ودرآن چند روز بجوار رحمت ملك غفور پیوست وازوي دو پسر ماند افراسیاب واحمد

بسر بردي وچون مدّت پانزده سال از حکومت او منقضي شد مرغ روحش بجانب مرکز اصلي در پرواز آمد وازوي دو پسر ماند یوسفشاه و عماد الدّین پهلوان

ذکر اتابك یوسفشاه بن اتابك شمش الدّین الب ارغون

بعد از فوت پدر بموجب حکم یرلیغ حاکم لرستان شد واو پیوسته با دویست سوار ملازم درکاه آباقا خان بود ونوابش بحکومت لرستان قیام نمودندي و بهنکام عبور براق خان از آب آمویه یوسفشاه از ولایت خویش لشکر فراوان بیرون آورده در رکاب آباقا خان روان شد و در آن معرکه مردانکیها نموده بنوازش وتربیت اختصاص یافت و در آن وقت آباقا خان بر قصد قلع وقمع حکام کیلان بدآن حدود رسید طائفهٔ از کیل در درهٔ تنك قصد شاه کردند ونزدیك بآن شد که بسرحدّ ممات رسد اتابك از اسپ پیاده شده مانند فیل مست رخ بآن مخاذیل نهاد وبقوّت فرزین‌بند آنها در هم شکست وآباقا خان‌را از آن ورطه خلاصي داد وبدین نیکو بندکي خان مرتبهٔ اورا بلند کردانیده ممالك خوزستان وکوه کیلویه وشهر فیروزان وجربادقان باو ارزاني داشت

در برابر امراء مغول نتوانست آمدن نا چار بقلعهٔ از قلاع حصين تحصّن نمود امرا هر چند از وعد و وعيد سخن كفتند مقيّد نيفتاد تا هلاكو انكشترئ خويش فرستاده اتابك را زينهار داد وآن بي‌چاره بر آن اعتماد كرده از حصار بيرون آمد واورا بتبريز بردند و بعد از يرغو وثبوت كناه كلّهٔ تكله را از بدن جدا كردند وهواخواهان جسد اورا دزديده بلرستان بردند

ذكر اتابك شمس الدّين الب ارغون بن هزار اسپ

چون برادرش بشهادت فائز شد اورا بحكومت لرستان نامزد فرمودند و الب ارغون بدآن موضع رسيده ولايتي ديد خراب و رعايا آوارهٔ و بي‌چارهٔ يافت بحسن تدبير غائبان را جمع كرد وحاضران را استمالت داد و بر عمارت و زراعت ترغيب و تحريض نمود تا در اندك مدّتي لرستان بار ديكر معمور وآبادان كشت و او بر سنّت حكّام عرب وآيين سلاطين مغول مضمون رحلة الشّتآء و الصّيف مرعي داشته التزام ييلاق وقشلاق نمودي بزمستان در ايدج وسوس توطّن كردي و بهنكام تابستان در جوي سرد وكوه زرد كه منزلي نزه و منيع رودخانهاي تسترست

وستّمائه چون هلاکو خان عازم بغداد شد تکله برسبيل مطاوعت بخدمت پيوست هلاکو خان اورا در تومان کيتوبوقا نويين تعيين فرمود وبعد از فتح بغداد بسمع هلاکو خان رسانيدند که تکله بر قتل خليفه وشکست اهل اسلام تحسّري مي‌خورده وتأسّفي مي‌برده وهلاکو خان ازين معني رنجيده چون تکله از رنجش او خبر يافت بي‌خبر بجانب لرستان عنان بر تافت وهلاکو خان کيتوبوقا نويين وسرتاق نويين‌را با سپاهي کران بکرفتن تکله فرستاد برادرش الب ارغون بن هزاراسپ با تکله کفت که مصلحت درآنست که مرا بخدمت هلاکو خان فرستي تا اورا استرضا نموده سعي کنم که لشکر مغول مراجعت نمايند بشرط آنکه عهدي کني که پيش از معاودت من با سپاه مغول جنك نکني وتکله راي برادر پسنديده داشته بموجب التماس او پيمان درميان آورد والب ارغون بجانب اردو توجّه نموده چون بسرحدّ لرستان رسيد با امراء مغول ملاقات کرده صورت عجز وانکسار خود معروض داشت امراء اتباع الب ارغون‌را شهيد ساخته اورا مقيّد کردانيدند ومتوجّه لرستان شدند واتابك از بيم قتل برادر ورعايت عهد وميثاق

که پیش از پانصد سوار با او نبود وتکله طوعا وکرها در برابر لشکر شیراز صفّ کشید وبعد از ساعتي بنابر کثرت مخالفان خواست که عنان بکرداند که ناکاه تیري بر مقتل جمال الدّین بن عمر آمده شکست بر سپاه فارس افتاد و نام تکله بلند شد وتا سه نوبت از فارس لشکر بلرستان مي آمد وشکسته باز مي کشت بعد از آن اتابك تکله با لشکر کران متوجّه لر کوچك شد ودر آن وقت حسام الدّین خلیل پسر زادهٔ شجاع الدّین خورشید حاکم آن موضع بود میان ایشان محاربات واقع شده عاقبت حسام الدّین خلیل عاجز کشت وبعضي از ولایات لر کوچك بدست تکله افتاد وبوطن مألوف رفت ودر غیبت تکله بهاء الدّین کشتاسپ وعماد الدّین یونس که سپهداران خلیفه بودند لشکرها بلرستان فرستادند وایشان در آن ولایت خرابي بسیار کرده وعمّ تکله قزل را کرفته بخوزستان برده بودند ودر آنجا محبوس داشته تکله بعد از مراجعت از لر کوچك لشکر بسر ایشان برد وعماد الدّین یونس کشته شده بهاء الدّین کشتاسپ اسیر کشت تکله اورا نوازش فرموده بخوزستان فرستاد تا قزل را از محبس بیرون آورده بلرستان روان کرد ودر سنهٔ خمس وخمسین

شولستان را نیز مسخّر ساختند وشولان کریخته بفارس
رفتند وهزار اسپ و اخوان او تا چهار فرسنکيء اصفهان
در تحت ضبط وتصرّف آوردند وچند نوبت اتابك تكله
سلغري لشكر بجنك ایشان فرستاد ودر هر نوبت شیرازیان
منهزم پیش او رفتند وبالضّرورة اتابك تكله بمصالحه
راضي شده نصرت الدّین دختر ویرا در عقد نكاح در
آورد و رتبهء هزار اسپ ارتفاع یافته در موضع مناسب قري
وعمارت ساخت وخداي تعالي بوي پسري ارزاني داشته
بتكله موسوم كردانید وخلیفهء بغداد جهت او خلعت
ومنشور فرستاد وچون بیك اجل در رسید شعلهء حیات
طبیعي او فرو نشست

ذكر اتابك تكله بن اتابك هزار اسپ

اتابك تكله از جانب مادر نبیره سلغریان بود وبعد از
فوت پدر قائم مقام او شد واتابك سعد زنكي بواسطهء
شكست شولان ازلران آزاري از تكله وپدر او درخاطر
داشت لاجرم جمال الدّین بن عمررا كه عمّ زادهء تكله
بن هزار اسپ بود با ده هزار سوار وپیادهء لر وشول
وتركمان بحرب او فرستاد وایشان در زماني بتكله رسیدند

او مرعي داشتند وبرين تقدير ابو طاهر واولاد او اتابكان جعلي باشند نه واقعي چه اتابكان واقعي جمعي از امراء سرحدّ بوده اند كه آل سلجوق فرزندان خودرا بديشان مي سپرده اند واولاد سلاطين سلجوقي آن جماعت‌را اتابك مي‌خوانده اند يعني اتا بيك ومخفي نماند كه تراكمه بيك‌را بك مي‌كويند وبالجمله چون حكومت لرستان بر ابو طاهر قرار كرفت با اتابك سنقر اظهار عصيان نمود وبر سبيل استبداد واستقلال چند كاه سلطنت كرده وفات يافت

ذكر اتابك نصرت الدّين هزار اسپ

از ابو طاهر پنج پسر ماند وبزركترين اولاد او هزار اسپ بود باتّفاق برادران وامرا قائم مقام پدر شده عدل ورزيد ودر زمان او ملك لرستان از روضهٔ خلد حكايت مي‌كرد وآوازهٔ شفقت ونصفت او در جهان شائع شده اقوام وقبائل متعدّده از خيل السّماق شام بلرستان آمدند ومهمّ نصرت الدّين وبرادرانش بدين سبب قوي شده شولان‌را كه متصرّف نصف ولايت لرستان بودند بزخم شمشير آبدار از آن مملكت بيرون كردند وعاقبت

کرد وچون اتابك سنقر با حکّام شبانکاره خصومت ونزاع
مي‌ورزيد ابو طاهررا با سپاهي کران بجنك ايشان فرستاد
وبعد از محاربهٔ بسيار بر ايشان ظفر يافت ودوستکام
بفارس مراجعت نمود واتابك سنقر در مقام نوازش او
آمده کفت از من چيزي بخواه ابو طاهر يك سر اسپ
خاصه التماس نمود واتابك‌را در خاطر کذشت که اين
جوان‌را هوس سرداريست وملتمس اومبذول داشته کفت
چيزي ديکر بخواه واو داغ اتابکي در خواست آن نيز در
محلّ قبول افتاده کفت چيزي ديکر التماس نماي ابو
طاهر کفت اکر رخصت شود با لشکري بلرستان روم
وآن دياررا بجهت اتابك مستخلص کردانم واتابك نسپاهي
مصحوب ابو طاهر کردانيده اورا بدآن صوب روان فرمود

ذکر حکومت ابو طاهر محمّد بن علي بن ابو الحسن محمّد بن فضلويه

ابو طاهر چون بمدد ومعاونت اتابك سنقر بحدود لرستان
رسيده بصلح وجنك و وعد و وعيد بر آن ديار استيلا
يافت وهوس استبداد واستقلال در دماغش جاي کرفته
حکم کرد که مردم اورا اتابك خوانند وفرزندانش سنّت

ابو الحسن محمّد بن فضلویه در آن میان بود وچون آش
کشیدند پیش ابو الحسن سر کاوي نهادند واو آن‌را بفال
مبارك دانسته با اتباع خود کفت که ما سردار این قوم
خواهیم شد وابو الحسن‌را پسري بود علي نام روزي علي
بشکار رفته سکي با خود همراه برد و جمعي در راه باو باز
خورده میان ایشان ماجرائي پیدا شد وچندان علي‌را
بزدند که بیهوش شد وبتصوّر آنکه مرده است پایش
کشیده اورا در غاري انداختند وسك با خصمان علي رفته
شب در آمد و ایشان در خواب شدند سك خایهٔ مهتر
آن قوم کشیده آن مردك بدآن رنج بمرد وسك بخانهٔ
خویش آمده اصحاب علي چون دهان سك‌را بخون ملطّخ
دیدند دانستند که اورا واقعهٔ روي نموده وسك از در
خانه باز کشته ایشان از پیٔ سك شتافتند تا بدآن غار
رسیدند که علي افتاده بود واورا بخانه برده علاج کردند
تا صحّت یافت ودر آن وقت سلغریان قوّت تمام داشتند
امّا بمرتبهٔ سلطنت نرسیده بودند وچون علي فوت شد
از وي پسري ماند محمّد نام واو بواسطهٔ شجاعت پیش
سلغریان بغایت معتبر کشت وبعد از وي پسرش ابو طاهر
که جواني شجاع ودلیر بود ملازمت اتابك سنقر اختیار

نعش اورا از آنجا بشيراز برد واز مستحدثات اتابك ايش مدرسهٔ بود در كوي طناب بافان شيراز

كفتار در بيان احوال اتابكان لرستان.

لران اقوام متعدّده اند و ولايت ايشان منقسم بدو قسم است لر بزرك و لر كوچك ومنشاء اين قسمت وتسميه باين دو اسم آنكه دو برادر بوده اند كه در دو موضع از آن ولايت حكومت كرده اند حاكم يك موضع را بدر نام بود وحاكم موضع ديكر مسمّي بابو منصور وبدر بر ابو منصور سمت تقديم داشت وبدر بعد از مدّتي مديد كه حكومت كرده بود دركذشت وامر رئاست بپسر زادهٔ او محمّد بن هلال بن بدر رسيد ومحمّد عدالت ورزيده مدبّر مهمّات محمّد بن خورشيد كشت ودر آن اوان نصفي از ولايت لرستان در تصرّف شولان بود ودر شهور سنهٔ خمسمائه صد خانهوار كرد از خيل السّماق شام بنابر آنكه ايشان را با مهتر خود نزاع واقع شده بود بلرستان آمدند ودر خيل احفاد محمّد بن خورشيد كه راه ورسم وزارت داشتند منتظم شدند ونوبتي احفاد محمّد بن خورشيد جمعي را ضيافت كردند ورئيس كُردان

ننمايند ومقارن اين حال خبر كشته شدن سيّد شرف الدّين واتباع او رسيد ونيز عرضه داشتند كه اهاليء شيرازرا در خروج او مدخل نبوده و آتش خشم پادشاه منطفي شده بتوقيف آن لشكر امر فرمود ودر شهور سنهٔ خمس وستّين وستّمائه بحكم آباقا خان شادي بيتكچي وتيمور جهت استخراج اموال ساليانه بشيراز آمدند وهر سال ديكري براي سرانجام اين مهمّ نامزد مي كشت تا امير انكبانو كه سروري عالي تبار بود وآيين حكومت وسياست نيكو مي دانست بايالت آن ولايت نامزد كشت وچون بشيراز رسيد كلچه كماشتهٔ ايش‌را ببهانه بكرفت ومماليك اتابك ايش در كرد قصر امير صفّ كشيدند انكباتو فرمود تا سر كلچه‌را از بام قصر بزير انداختند واصحاب اتابكي بقدم خيبت مراجعت نمودند وامراء ايش درين معني انكباتورا باز خواست فرمودند واو در جواب كفت كه بحكم يرليغ آباقا خان بر اراقت دم او مبادرت كرده ام و يرليغ‌را ظاهر ساخته آن غوغا فرو نشست وبعد از آن از اولاد اتابكان در فارس كسي حكومت نكرد و ايش خاتون در سنهٔ ستّ وثمانين وستّمائه بنواحيء تبريز وفات يافت وبعد از چند كاه شاهزاده كردوچين

اصناف اسلحه مي‌نمايند ونيز در ميان مردم مشهور شده بود كه هركه در برابر لشكر او دست بسلاح مي برد مفلوج مي شود لاجرم در مبداء تسويه صفوف هيچ آفريده از لشكر شيراز در قتال وجدال مبادرت ننمود وبعد از زماني ممتدّ از كوشهٔ دوسه كس برسبيل امتحان ميان خوف ورجاءٔ تيري چند انداخته اعضاء خودرا سالم يافتند وهيچ نوع محذوري ننمود مردم دلير شدند درين اثنا سيّد شرف الدّين ابراهيم قاضي بي تحاشي تكبير كويان از قلب در حركت آمد وسپاه مغول بهيات اجتماعي حمله كردند واز صدمت ايشان جمعي از تراكمه كه پشت لشكر جناب اقضوي بودند روي از معركه برتافتند وسواران مغول تيغ درآن جماعت نهاده سيّد شرف الدّين ابراهيم‌را با اكثر توابع بر خاك هلاك انداختند واين قضيّه در رجب سنهٔ ثلث وستّين وستّمائه بظهور پيوست وچون خبر ظهور قاضي شرف الدّين ابراهيم بسمع هلاكو خان رسيد التاجورا فرمود كه چوب ياساق زدند تا چرا شمشير از شيرازيان باز كرفت وبقول نوكر خود تيمور عمل ننمود وحكم كرد تا يك تومان لشكر متوجّه فارس شده درآن ولايت بر هيچ‌كس ابقا

الزّمان اوست وبعضيء جهال بنسبت او اين اعتقاد داشتند که دعائي بر مشتيء سنك ريزه مي‌خواند وآن‌را بهر طرف مي افشاند وآن سنك ريزها هر يك سواري جوشن پوش مي‌كردد و چون عوام النّاس در ضلالت مانند نيك از بد وخطاء از صواب نشناسند ودر قبول اين نوع خرافات خودرا معاف ومعذور نمي‌دارند القصّه بطولها جمعي كثير از مملكت فارس و ولايات مرور سيّد مشار اليه بدآن واقع شده در سلك ملازمان او منتظم شدند وكوس واعلام ومواكب وركائب وحجّاب ونوّاب وقوّاد رجال وافراد ابطال وآنچه ما يحتاج اليه سلطنت او بود مرتّب داشتند ودر آن حين كه حكومت فارس بر ايش خاتون متعلّق شده بود سيّد با لشكرهاي آراسته از شبانكاره بجانب شيراز نهضت فرمود با سطو باسقاق شيراز وكلچه كماشتهء ايش خاتون با اكابر واشراف مشورت فرموده لشكر مغول ومسلمانان‌را سركرده بر جناح استعجال استقبال نمودند ونزديك بپول كوار هر دو كروه‌را اتّفاق ملاقات افتاد وچون از السنه وافواه در ضمير طوائف بشر نقش پذير شده بود كه از اهل غيب طائفهء با سيّد متّفق اند كه هنكام محاربت ومقاتله استعمال

خود رسید و اهالیٔ شیراز از قدیم باز بدل راست و عقیدهٔ درست قدم در دایرهٔ خدمتکاری نهاده اند ملکی چنین آراسته را بی حکم یرلیغ چکونه خراب توان ساخت آنکاه خلایق را امان داده و باسقاق نصب کرده لشکرهای اطراف را اجازت انصراف ارزانی داشت وخود با مشاهیر و اعیان فارس روی باردوی هلاکو خان نهاد

ذکر خروج قاضی شرف الدّین ابراهیم

از جملهٔ بلیّات که در آن اوقات متوجّه ولایت فارس شد یکی خروج قاضی شرف الدّین ابراهیم بود تفصیل این اجمال آنکه قاضی القضاة قاضی شرف الدّین از زمرهٔ سادات عظام ممالك فارس بکمال زهد و طاعت ووفور کرم و عبادت اتّصاف داشت ومدّتی در خراسان رحل اقامت انداخته بتزهّد و ریاضت خلق را در قید ارادت خود آورده مریدان از وی کرامات وخوارق عادات نقل می کردند وچون از خراسان بوطن مألوف معاودت نمود در راه آغاز دعوت کرده خلایق را بمتابعت خود خواندن کرفت و بهر شهری وقصبهٔ که می رسید طائفهٔ ملازمت وی اختیار نموده چنان می پنداشتند که مهدیٔ آخر

الجمله چون منكلي بيك از سلجوق شاه جدا شد لشكر مغول قوّت كردند ودر مسجد ريخته خلقي بسيار از مردم سلجوق شاه و اهاليء كازرون بدرجهء شهادت رسانيدند وسلجوق شاه‌را كرفته بيرون بردند ودر پايان قلعهء سفيد روز روشن پيش چشمش سياه كشته آفتاب عمرش‌را بزوال رسانيدند

ذكر ايش بنت اتابك سعد بن اتابك ابو بكر بن اتابك سعد بن زنكي

چون سلجوق شاه در شهور سنهء اثني وستّين وستّمائه بياسا رسيد واز دودمان دولتيار وخاندان سعادت اثار سلغريان بجز ايش خاتون وخواهرش كسي كه وارث تاج وتخت باشد نماند حكومت فارس مفوّض بايش كشت وترجيح او بر خواهرش جهت آن شد كه ايش در حبالهء نكاح منكو تيمور اغل پسر هولاكو خان بود وچون التاجو از مهمّ سلجوق شاه فراغت يافت نوكرش تيمور با او كفت كه در شيراز قتل عام بايد كرد تا ديكر كسي بر تمرّد وعصيان اقدام ننمايد التاجو بدآن رضا نداد وكفت آن كس كه ياغي پادشاه بود بجزا وسزاي

بيك كه بوفور شهامت از امثال و اقران امتياز داشت
با سلجوق شاه كفت كه زياده ازين توقّف مصلحت نيست
و من بندهٔ متعهّد مي‌شوم كه با چند سوار چندآنكه از
نقود ميسّر شود بر كيرم و پادشاه‌را ازين مهلكه بمأمن
نجات رسانم وسلجوق شاه‌را ضخامت جثّه مانع ركوب
وسرعت در حركت آمده جواب داد كه اكر بنسبت
خود مخلصي تواني انديشيد رخصت است منكلي بيك
و پسرش با چند كس از خزانه آنچه لائق حمل بود
بر داشتند وچون پلنكان جراحت يافته از كوشه بيرون
تاختند وعلاء الدّوله اتابك يزد ازپئ ايشان روان شد
وچون نزديك بآن جماعت رسيد منكلي بيك آواز برآورد
كه در چنين روزي مردان‌را از چنين مقامي آسان آسان
باز نتوان كردانيد وچون علاء الدّوله بكثرت عدد
مستظهر بود كفت صيد از كمند شيران جان كجا برد
منكلي بيك در جواب يك چوبهٔ تير از شست بكشاد
و بر دست علاء الدّوله آمده في الحال باز كشت وجيب
حياتش چاك شده بدآن زخم هلاك شد ومنكلي بيك
جان ومال بيرون برده عازم بصره كشت واز آنجا بمصر
رفت ومدّت الحيات در آن ولايت معزّز ومحترم بود في

کردند ودر آن روز منکلي بيك که از جملهٔ مقرّبان سلجوق شاه بود شجاعتي نمود که روان رستم بروي آية وان يكاد خواندن کرفت ودر اثناء کير ودار زخمي بر مرکب سلجوق شاه بسر درآمده او بر زمين افتاد ويکي از غلامان او پياده شده اسپ وجان خويش پيش کشيد وسلجوق شاه سوار شده با منکلي بيك وسائر اعوان خويش عنان بر تافت وپناه بمسجد ومرقد قطب الاوليا شيخ مرشد قدّس سرّه برده درها ببستند واز اندرون و بيرون تير چون تکرك و باران ريزان کشت لشکر مغول پيرامون مسجد حلقه کردار ايستاده بودند وغريو مؤمن ومشرك بآسمان پيوسته وسلجوق شاه بر سر قبر مرشدي آمده بيك صدمه صندوق تربت بشکست وکفت شيخا کار بتنك آمده ونام بننك مبدّل کشته وقت مدد وهنکام اعانت است واين معني در کازرون شهرتي دارد که حضرت شيخ روح الله بنسائم القدّس روحه اجازت داده است که هر کاه که درين بقعه حادثه نازل کردد تعرّض بصندوق تربت من کنند تا همّت من دافع آن واقعه کردد وروان شيخ درين بليّه موافق تقدير شده هيچ مدافعتي نکرد ومعاونتي نمود ومقارن اين حال منکلي

ایج نظام الدّین خسویه در حرکت آمد واز آوازهٔ وصول ایشان سلجوق شاه با خواص ولشکریان روي بجانب سواحل بحر عمان نهاد وچون التاجو نزدیك بشیراز رسید امیر مقرب الدّین مسعود وقضاة وولات واکابر واعیان با اعلام ومصاحف مراسم استقبال بجاي آوردند وساوري کشیده از سیلاب قهر وطوفان بلا بجودي استئمان پناهیدند والتاجو آن جماعت را استمالت داده فرمود تا لشکریان که بر غارت وتاراج جازم بودند مطلقا پیرامون شیرازیان نکردند وعزیمت سواحل تصمیم داد تا صیدي که مراد او بود در قید آورد وسلجوق شاه نیز دل بر جنك نهاده عنان عزیمت بجانب مخالفان منعطف کردانید صباحي که از صدمت سپاه سیاه پوش شام منهزم شد ودر کازرون فریقین را ملاقات افتاده وبعد از ترتیب مواقف جدال چون هنکامهٔ حرب کرم شد حاکم ایج بر اسپ کوه پیکر سوار شده بجانب میدان تاخت سلجوق شاه که در فروسیّت وشجاعت آیتي بود بضرب شمشیر نخست شخص اورا از مرکب حیات پیاده ساخت ولشکر مغول از آن دست وبازو متعجّب شده چون بحر زخّار در جوش وخروش آمدند بیکبار حمله

وحشم از عقب اغل بیك روان کردند و شمس الدّین
که اورا با ترکان خاتون متّهم میداشتند کریخته عازم
اردوي هلاکو خان شد وعصیان سلجوق شاه وقتل
کماشتکان پادشاه بشنیع تر وجهي معروض داشت و ایلخان
بعد از استماع این خبر محمّد شاه‌را که بسیورغامیشي
مخصوص کردانیده اجازت انصراف داده بیاسا رسانید
وحکم فرمود که التاجو تیمور با لشکر مغول بشیراز روند
وآتش فتنهٔ سلجوق شاه‌را بضرب تیغ آبدار فرو نشانند
واز اصفهان و لر ویزد وکرمان وایج مدد فرستند التاجو
باصفهان رسیده ایلچي پیش سلجوق شاه فرستاده پیغام
داد که ما بحکم یرلیغ پادشاه روي زمین با لشکر انبوه
عازم آن دیاریم اکر بجرائم خویش معرّف شده در مقام
عذرخواهي مي آید واز وخامت عصیان وطغیان اندیشه
مي‌نماید بپایهٔ سریر اعلي کسان فرستیم تا ایلخان از سر
کناهان او درکذرد واکر هنوز از غایت ضلالت رعایت
ملك وجان واموال ودماء مسلمانان مصلحت نمي‌داند
ما نیز دانسته باشیم وایلچي بعد از تبلیغ رسالت نکالي
بلیغ یافت وچون لشکرها مجموع کشتند التاجو با حاکم
کرمان وعلاء الدّوله اتابك یزد برادر ترکان خاتون وملك

بر کنده با کوشوارها پیش مطرب مجلس انداخت ودر آن وقت اغل بیك وقتلق بیتکچي بیرلیغ هلاکو خان باسقاقان شیراز بودند چون روز دیکر این قضیّهٔ نا مرضیّه فاش شد باسقاقان برین حرکت انکار کردند وبا آنکه سلجوق شاه بمعاذیر دلپذیر در حضرت خاقاني ابراء ذمّهٔ خویش مي توانست نمود و پادشاه‌را بر سر رضا مي توانست آورد امّا سکرت غرور از طریق صواب اورا دور افکند وچون باسقاقان بخدمت آمده دیدند که کیفیّت مجلس نوعي دیکرست توهّم نموده وبي رخصت بر اسپان خود سوار شده روي بوثاق خویش نهادند و پادشاه چون از رفتن امرا خبر یافت از سر طیش وخفّت با تهي پیراهن وکرزي در دست پاي در رکاب آورده از عقب ایشان شتافت واوّل باغل بیك رسیده کرزي چنان بر سرش زد که نقش چهرهٔ او از لوح وجود سترده شد وفي الحال از مرکب در کشته جانِ بقابض ارواح سپرد وشعلهٔ غضب بالا کرفته فرمان داد تا لشکریان وعوام النّاس با سنك فلاخن وقار ورهاي نفط کرد منازل باسقاقان در آمده مساکن ایشان‌را چون جکر مصیبت زدکان بسوختند وقتلق بتیکچي‌را نیز با خدم

منظري خوب وهياتي مرغوب داشت و در مبداء جلوس طائفهٔ از امرا را که منشاء فتنه وفساد بودند از میان بر کرفت و ترکان خاتون‌را در سلك از دواج کشید تا از مکر وفریب او ایمن باشد وخزائن ودفائن‌را در تحت تصرّف آورد وسلجوق شاه نیز پادشاهي عیّاش متهتّك مهیب بود چون تجاویف دماغش از بخار باده ممتلي کشتي بعقوبت هر کس اشارت کردي شبي در مجلس بزم نشسته بود که ناکاه اندیشهٔ ملامت لایمان در باب ترکان خاتون بر خاطرش کذشت وهر چند مشغوف جمال وشیفتهٔ وصال او بود عنان تمالك وتماسك از دست داده در آن حین نظرش بر زنکي افتاد که چهره چون زلف دلبران دژم وقامتي چون شب مشتاقان دراز داشت وازکمال غیظ وفرط خشم اشارت کرد که آن دیو سیاه سر ترکان خاتون‌را که با خورشید وماه لاف همسري زدي از بدن جدا کند وآن بد نژاد بموجب فرموده عمل نموده وسرحور پري زادرا در طشتي نهاده پیش سلجوق شاه آورد و دو دانهٔ درّ خوش آب که قیمت هریك از آن موازي خراج مصر وشام بود آن کل اندام در کوش داشت سلجوق شاه هر دو کوش اورا بدست خویش

مکامن بیرون جستند وآن شاه شیردل‌را بروباه بازي ترکان آهو چشم درخواب خرکوش صید کردند واین مثل دیرست که کفته اند که از دشمن صدق وصفا واز زن عهد ووفا چشم نتوان داشت وترکان اورا بخدمت ایلخان فرستاده عرضه داشت که محمّد شاه از عهدهٔ ملك داري بیرون نمي‌توانست آمد وبرخون بي‌کناهان که موجب خرابئ مملکتست اقدام مي‌نمود ودرین مدّت برخلاف سیرت پادشاهان عمل مي‌کرد واین سخن موقع قبول یافته ایلخان ترکان‌را در آن باب معذور داشت در نظام التواریخ آورده که مدّت پادشاهئ محمّد شاه هشت ماه بود

ذکر اتابك سلجوق شاه بن سلغر شاه

چون باغواي ترکان خاتون محمّد شاه کرفتار کشت جمعي از امراء شول‌را بقلعهٔ اصطخر فرستاد تا سلجوق شاه‌را آورده سریر سلطفت‌را بوجود او مزیّن کردانند ووصول آن جماعت وخلاصي سلجوق شاه مقارن یکدیکر افتاده ایشان در رکاب او مراجعت نمودند ونسب سلجوق شاه از جانب مادر منتهي بسلاطین سلجوقي مي‌شود واو

این دو بیت دیکر ضمیمهٔ آن کرد ربـــاعیّ کي باشد
ازین سنك برون آمدنم ٭ یا نیست ازین ننك برون
آمدنم ٭ کوئي مکر از سنك برون مي آید ٭ پروانهٔ از
سنك برون آمدنم ٭ محمّد شاه در جواب سطري چند
عشوه آمیز نوشت وبساط مهر اخوت در نوشت و بکار
عیشي وارتکاب مناهي مشغول کشت وبا این خصلتهاي
نا پسندیده بر سفك دماءٔ اقدام مي‌نمود وخون بي‌کناهان
مانند جرعهٔ صهبا برخاك مي‌ریخت وغبار نفرت
وعداوت از هر طرف مي انکیخت واکرچه دختر ترکان
خاتون‌را در حبالهٔ نکاح آورده بود بقول ترکان التفات
نمي‌فرمود وبر ردّ ملتمسات او اقبال مي‌نمود ومقارن این
حال خبر رسید که محمّد شاه ودختر ترکان خاتون باید
که باردوي اعلي حاضر شوند تا بحضور ایشان در تنسیق
وتنظیم مملکت فارس مشورت کرده آید ومحمّد شاه
در توجّه بجانب اردوي هلاکو خان توقّف وتعلّل
مي‌نمود ودر رفتن امهال واهمال جائز مي‌داشت وچون
از صادرات افعال شنیع محمّد شاه ترکان خاتون ملول
ومتبرّم کشت با امراء شول وتراکمه مواضعه کرده انتهاز
فرصت مي‌نمودند ودر زماني که بحرم در آمد جمعي از

اختلال ملکست با اشراف واعیان ملك در تعیین کسي که شایستهٔ تاج وتخت باشد مشورت فرمودهٔ قرعهٔ اختیار بسلغر شاه افتاد

ذکر محمّد شاه بن سلغر شاه بن اتابك سعد بن اتابك زنکي

چون محمّد شاه پادشاه شد خزائن وعساکررا در عقد ضبط اوامر و نواهي آورد واو در مردي وجرأت نظیر نداشت ودر واقعهٔ بغداد ملازم رکاب هلاکو خان بود وایلخان آثار شجاعت ومردانکي ازو دیده بود وحرکات وسکنات اورا در مجلس بزم و رزم پسندیده داشته چون برمسند حکومت بنشست تهتّك آغاز کرد و بلهو ولعب وشرب خمر واستمتاع از بتان سیم اندام در بام وشام مشغول کشت ودرین اثنا برادر بزرکترش که در قلعهٔ اصطخر محبوس بود شفاعت نامه در قلم آورده این دو بیت در آن مندرج کردانید رباعیّ درد وغم وبند من درازي دارد ∴ عیش وطرب تو سر فرازي دارد ∴ بر هر دو مکن تکیه که دوران فلك ∴ در پردهٔ هزار کونه بازي دارد ∴ و از حیثیّات جمال الدّین مسعود خجندي

وزارت رسانیده بود با تحف وهدایا وتنسوقات باردوي هلاکو خان فرستاده اظهار اطاعت وانقیاد کرد وایلخان جهت ایالت اتابك محمّد بدست ایلچیان منشور فرستاد واهالئ شیراز ترکان‌را بشامت مقدّم منسوب کردانیدند یعني اتابك ابو بکر اورا جهت پسر خود خطبه کرد ابواب محنت ومشقّت وفتنه وبلیّت مفتوح کشت ونیز اورا بمحبّت شمس الدّین مناق که از خواص غلامان ومماليك اتراك اتابكي بمزيد قربت مذکور وبوفور ملاحت موصوف بود مطعون ومتهم داشتند وچون مدّت دو سال وهفت ماه از زمان دولت اتابك محمّد بکذشت از بام قصر بیفتاد واز شجرهٔ سلطنت ثمرهٔ نا چیده واز قدح خوشکوار حکومت قطرهٔ نا چشیده بریاض قدس وحدایق انس خرامید ربــاعی کل صبحدمي بخود بر آشفت وبریخت ․ با باد صبا حکایتي کفت وبریخت ․ بد عهدئ دهر بین که کل در ده روز ․ سر بر زد وغنچه کرد وبشکفت وبریخت ․ ترکان کیسوي مشك رنك‌را چون چنك در پاي انداخت ورباب‌وار در کشاکش محنت فراق قرین ناله زار شد وبعد از تقدیم مراسم تعزیت چون دید که تغافل واهمال موجب

شیرازي رحمه الله معاصر بعضي از اتابكان شیراز بود ومصنّفات او مشحونست بمدح اتابك سعد بن زنكي و پسرش اتابك ابو بكر افاض الله عليهما شآبيب الغفران

ذكر اتابك محمّد بن اتابك سعد بن اتابك ابو بكر بن اتابك سعد بن اتابك زنكي

اتابك سعد چون از جام پادشاهي جرعهٔ نوش نا كرده ساغر حنظل مذاق از دست ساقي وظنّ انّه الفراق در كشيد پسرش اتابك محمّدرا كه در صغر سنّ بود بر تخت مملكت فارس بنشاندند ومادرش تركان خاتون همشيرهٔ علاء الدّوله اتابك يزد كه زني راي زن با فطنت وفنّ بود مدبّر امور ملك كشته سپاهي ورعيّت‌را در كنف راحت ورفاهيت جاي داد واطراف برّ و بحر از آسيب مفسدان مصون ومأمون كردانيد وخزايني كه اتابك ابو بكر در مدّت سي واند سال اندوخته بود بر لشكريان وغيرهم از ارباب احتياج واستحقاق صرف نمود اقتضاء روزكار خود همين است يكي رنج خورد ونهد وديكري كنج برد ودهد وتركان خاتون از كمال حزم ودوربيني خواجه نظام الدّين ابو بكررا كه بمنصب

عازم بغداد شد اتابك ابو بكر برادر زادهٔ خود محمّد شاه‌را با طایفهٔ از لشکریان روانهٔ اردو کردانید وبعد از فتح بغداد بار دیکر اتابك سعد بموجب فرمودهٔ پدر بخدمت پادشاه رفت واعزاز ونوازش یافته باز کشت وپیش از وصول بمقصد مانند پدر متوجّه جانب دیکر شد تفصیل این اجمال آنکه چون مدّت سي وپنج سال از حکومت اتابك ابو بكر منقضي کشت وماهي عمر او در شصت وهفتاد افتاد در پنجم جمادي الآخر سنهٔ ثمان وخمسین وستّمائه منشور سلطنت وي بدست منشئ تقدیر طيّ شد وبهار عمر وي مفوّض بدَي کشت وجام غم انجام وي بي مي ماند وپسرش اتابك سعد در مستهلّ این سال از بغداد مراجعت نموده بود ودر اثناء راه بعرض مرضي مبتلا کشت ودر منزلي از منازل سر بر بستر نا تواني نهاده بود که ناکاه خبر مرك پدر ووراثت تخت وجاه و بخت بوي رسید بیت دیدار دلآرام بهنکام وداع . مانند جلابي که درو زهر دهند . واز خبر مرك پدر مرض قرّة العین اشتداد یافته در کذشت وفوت اتابك سعد بعد از وفات اتابك ابو بکر بدوازده روز بوقوع انجامید املح الشعرا شیخ مصلح الدّین سعدي

وخدمتش اکرچه از شرب خمر محترز ومجتنب بود امّا
در بارکاه او اسباب عشرت مهیّا ومرتّب داشته امرا وارکان
دولت وائناقان شراب خوردندي ومطربان خوش لحان
بنغمات داودي مجلس‌را مزیّن و اهل مجلس‌را مروح
داشتندي وهر سال مبلغ سي هزار دینار زر که محصول
اندك ولایتي که از اعمال شیراز بود وجزئي از ظرایف
استرضاء خاطر خان ترکستان کردي وپسر خودرا با یکي
از برادر زادکان با آن مال بخدمت قاآن فرستادي
وشحنکان مغول که بشیراز مي آمدند منزل ایشان در
بیرون شهر تعیین مي فرمود ونمي‌کذاشت که هیچ‌کس از
عوام با آن قوم ملاقات کند تا زود زود بر احوال ملك
اطّلاع نیابند وچون هلاکو خان جهت تسخیر ممالك
غربي بفرمان منکو قاآن با حوالیٔ ما وراء النّهر رسید
اتابك سلجوقشاه‌را با حملي سنکین بخدمت حضرت
فرستاد ودر کنار آمویه با پادشاه ملاقات کرده سیورغامیشي
یافت وچون هلاکو خان قلاع ملاحده‌را مفتوح کردانید
اتابك ابو بکر پسر خویش سعدرا برسم تهنئت باردوي
پادشاه روان کرد وسعد ترجیب ونواخت یافته بوطن
مألوف مراجعت نمود ودر آن حین که هلاکو خان

کرد ودار الشفائي در غايت آراستكي باتمام رسانيد واطبّاء
حاذق را بملازمت آن نصب فرمود وباران انعام واصطناع
او سرّا وعلانيّة بر زهّاد وعبّاد وصلحا ومتصوّفه فائض
كشت وجانب ايشان‌را بر علما وصلحا وافاضل وائمه مرجّح
داشت وچون چنكيزخانيان ولشكر تتار بر ارباع واطراف
عالم استيلا يافتند اتابك ابو بكر از غايت حزم
دور انديشي برادر خودرا تهمتن نام با ظرائف وتنسوقات
بخدمت اوكتاي قاآن فرستاد وقاآن مراسم سيورغاميشي
مرعي داشته يرليغي با لقب قتلق خاني ارزاني داشت
وملك فارس بدين حركت از تعرّض لشكر بيكانه مصون
ومحروس ماند شيخ مصلح الدّين سعدي قدّس سرّه در
مدح او كويد بـــيـــت ترا سدّ ياجوج كف از زر است ؞
نه رويين چو ديوار اسكندر است ؞ كويند كه اتابك ابو
بكر در سلوك طريق احتياط چنان متيقّظ بود ووجوه
مال انكيزي‌را چنان مستحفّظ كه كلّي وجزوي اعمال
واشغال بعمّال ومتصرّفان وكتبهٔ خود تفويض نمودي
ودر وقتي كه محاسبات مفروغ كشتي بغور نقير وقطمير
رسيدي وهيچ وزير ونائب را مكنت آن نبودي كه بي
اذن و رخصت او در اتمام ادني مهمّي جسارت نمايد

امیر المؤمنین وتوقیعش این لفظ که الله بس چراغ
دودمان سلغر وواسطهٔ قلادهٔ آن خاندان بود بحکم ارث
واستحقاق وارث تاج وتخت کشت صیت علو شان او از
مبداء مشرق تا منتهاء مغرب رسید پادشاهي پاك اعتقاد
صائب تدبیر بود ودر اظهار شعار اسلام ید بیضا مي نمود
وبجلالت قدر ونباهت ذکر از سلاطین جهان امتیاز
داشت وولایت فارس که از دویست سال باز بواسطهٔ
محاربات سلاطین شبانکاره با آل بویه وکماشتکان
سلجوقیّه وقدوم سلطان غیاث الدّین وغیره چون چشم
بتان خراب کشته بود بیمن دولت وحسن معدلت او
مانند روي عروسان آراسته شد واز اطراف واکناف
ربع مسکون افاضل واشراف احرام طواف سراپردهٔ
همایون او بسته بعواطف خسروانه وعوارف پادشاهانه
اختصاص یافتند وبسیاري از جزائر وسواحل چون
قطیف وبحرین وغیر ذلك بسعئ ملازمان او مفتوح
کشت ودر بعضي از بلاد هند القاب شریفش را در خطبهٔ
مندرج کردانیدند خوانق ومعابد ومدارس ومساجد
شیراز که روي بخرابي نهاده بود معمور ساخت وقریّ
ومزارع وطواحین ومستغلّات مرغوب بر بقاع خیر وقف

ومسجد جامع جديدرا چون عرصهٔ مكرمت خود وسيع
ومانند همّت عالي نهمت خويش رفيع از خشت پخته
وكچ بنا فرمود ومستغلّات فراوان بر آن وقف كرد وبغير
ازين نيز عمارات راسخ البنيان باتمام رسانيد وچون هر
بدايتي‌را نهايتي مقدّرست وهر كمالي‌را زوالي مقرّر بقولي
بعد از بيست ونه سال كه بعدل وانصاف روزكار
كذرانيده بود در احدي وعشرين جمادي الاوّل سنهٔ
ثلث وعشرين وستّمائه در عوض كوشهٔ تخت سلطنت
مفرّش خاك‌را بستر وبالين ساخت بيت جهان‌را
نمايش چو كردار نيست ⁂ بدو دل سپردن سزاوار
نيست ⁂ اورا در عمارت ايش خاتون دفن كردند وبعد
از وفات اتابك سعد اركان دولت او با پسرش در مقام
متابعت وموافقت آمدند

ذكر اتابك مظفّر الدّين قتلق خان ابو بكر بن اتابك سعد بن زنكي

بر صفحات فرامين طغراي او بدين آيين بود كه وارث
ملك سليمان سلغر سلطان مظفّر الدّنيا والدّين تهمتن
اتابك ابو بكر بن اتابك سعد بن اتابك زنكي ناصر

تقبّل نموده متوجّه اند دست بردي نمايند وبرين قرار ابو بكر بن سعد از شيراز بيرون آمده چون ميان پدر و پسر بجز پشتهٔ نمادن ما بين نماند ابو بكر جمعي را در پايين پشته توقيف فرمود واز لشكريان خوارزم هر كس كه از آن پشته منحدر مي شد بقتل مي رسانيد تا مقدار صد نفر در عرصهٔ فناء آمدند وچون بقيّهٔ خوارزميان ازين قضيّه آگاه گشتند تصوّر كردند كه نقض پيمان ونكث ميثاق از جانب اتابك است فرياد الامان باوج آسمان رسانيدند واتابك سعد ايشان را تسكين داده با فوجي از لشكر روي بپسر نهاد تا از موجب آن قهر استعلام نمايد واتابك ابو بكر هنگام ملاقات شمشير تمرّد از نيام لاله فام بين الملوك بركشيده زخمي بر پدر زد وبنابر ضخامت خفتان واستحكام آن زياده آسيبي باتابك نرسيد چون پدر عصيان پسر مشاهده كرد بزخم گرز گاو سر اورا برزمين افكند وبحبس فرزند عاقّ در قلعهٔ اصطخر فرمان داد وبنفس شريف متوجّه شيراز شده برمسند عزّ وناز متمكّن گشت وملكه را با تجمّل تمام گسيل فرموده آنچه وعده كرده بود بوفا رسانيد وبعد از مصالحه با خوارزمشاه در شيراز باردوي حصين برافراشت

در مجلس بزم حریف وجلیس خویش کردانید حرکات وسکنات سنجیده وپسندیده طبع سلیم پادشاه افتاد وهم در آن چند روز ملك زوزن واسطه شده مقرّر بر آن شد که اتابك سعد دختر خودرا ملکه خاتون در سلك از دواج سلطان جلال الدّین منتظم کرداند وپسر خود زنکي را بحضرت سلطان فرستد وهر سال ثلث ارتفاعات فارس را بخزانهٔ عامره رساند وقلعهٔ اصطخر واشکنوان بکماشتکان سلطان سپارد ودر بعضي از تواریخ مسطور است که مدّت چهار هزار سال است که صداي کوس پنج نوبت از بام آن دو قلعه بکوش ساکنان هفت آسمان رسیده است واین بیت فردوسي کوید بیت سه دژ کنبدان وصطخر کزین ∴ بود جاي شاهان ایران زمین ∴ اشارت بدین دو قلعه داشته اند واتابك سعد بدین شروط رخصت انصراف یافته خوارزمشاه اورا خلعت پادشاهانه داد وچون ابو بکر بن اتابك سعد صورت مصالحه والتزامات پدر معلوم کرد قلق واضطراب تمام نمود وراي اتابك را درین باب نا صواب شمرده با خواص خویش مواضعه کرد که در حین تقبیل رکاب آسمان سرعت اتابك با خوارزمیان که مصحوب وجهت تسلیم آنچه

جسارت انکشت بدندان کرفته حکم فرمود که پردلان
دست بخون اتابك نیالایند واورا زنده بخدمت آورند
لشکریان مرکزوار خدمتش را در میان کرفتند ودرین اثنا
اتابك از اسپ جدا شده اورا کرفته پیش سلطان بردند
خوارزمشاه از وي سؤال کرد که سبب این جرأت وجسارت
چه بود اتابك زمین خدمت بوسیده معروض داشت که
تا غایت معلوم من نبود که این لشکر متعلّق بشهریار
عالمیانست حسن هیات ولطف کفتار اتابك خوارزمشاه را
مانع قتل او شده فرمان داد تا در خرکاهي براي او نصب
کردند وطایفهٔ از مردم هشیار بمحافظت او قیام نمایند
ارکان دولت خوارزمشاه بخدمت اتابك تقرّب نمودند
واتابك از کمال وقار وخویشتن داري ایشان را تعظیم
نمي کرد ومقارن این حال عرق شفقت وعطوفت
خوارزمشاه در حرکت آمده فرمود تا خیمه وبارکاه وآوانئ
مجلس بزم وفراش خانه ومطبخ ودیکر ما یحتاج که لایق
ملوك رفیع مقدار باشد جهت اتابك مرتّب کردانیدند
وقبل از آنکه چشم او برین اشیا افتد همه را بر خواص
وامراء سلطان قسمت کرد وچون کیفیّت حال بسمع
خوارزمشاه رسید از علو همّت اتابك تعجّبها نمود واورا

وشيراز خالي كذاشتي تا در سنهٔ ستّمائه اتابك اوزبك پهلوان بشيراز آمد وبر غارت شعوا وحركات شنعا اقدام نمود ودر سنهٔ اثني وستّمائه سلطان غياث الدّين سلطان محمّد خوارزمشاه با لشكري زياده از مور ومار بآن ولايت آمده دمار از نهاد شيرازيان برآورد واتابك با چنين قصدها كه بمملكت او مي پيوست ودهنها كه بدار الملك او راه مي يافت بر خنك باد رفتار سوار شده هوس جهان نوردي مي‌داشت واكر چند كوه وقار بود چون محور چرخ كرد عالم كشتي آرزو مي‌كرد مصدّق اين مقال آنكه در سنهٔ اربع وعشرين وستّمائه با هفتصد سوار تا حدود ري عنان ريز رفت ودر آن اوان سلطان محمّد خوارزمشاه با سپاهي كه محاسب وهم بسرحد عدد احصاي آن نمي رسيد بعراق در آمده متوجّه بغداد بود واتابك سعد با آن مقدار مرد كه در ظلّ رأيت او مجتمع بودند عنان سبك و ركاب كران كرده خودرا بر قلب لشكر سلطان زد وسه صفّ از صفوف لشكر سلطان از صدمهٔ اتابك متفرّق ومنهزم شدند واتابك چون شير جنكي بر اطراف وجوانب حمله مي‌كرد وسوار از پشت زين بر زمين مي انداخت وسلطان از مشاهدهٔ اين

ذكر اتابك مظفّر الدّين ابو شجاع سعد بن زنكي

او حاتم زمان ورستم روزكار بود آثار شجاعت وشهامت او در اطراف عالم ظاهر وانوار سخاوت ومعدلت او بر اكناف جهان باهر وزير او در اوّل ركن الدّين صلاح كرماني بود وبعد از وي عميد الدّين ابو نصر اسعد قائم مقام او كشت واو از فنون علوم بهرهٔ تمام داشت شعر نيكو كفتي نوبتي اتابك سعد اورا پيش سلطان محمّد خوارزمشاه فرستاد وسلطان محمّد اسعدرا منظور نظر عاطفت كردانيده در مجالس بزم احضار مي فرمود روزي سلطان دراثناء سرخوشي اين بيت بر وزن رباعيّ كفت كه رباعيّ در رزم چو آهنيم در بزم چو موم ٭ بر دوست مباركيم وبر دشمن شوم ٭ وباسعد اشارت كرد كه بيتي ديكر كويد اسعد بر بديهه كفت بيت از حضرت ما برند انصاف بشام ٭ وز هيبت ما برند زنّار بروم ٭ وسلطان محمّد اسعدرا ستايشها كرده آن روز بر ساز و ترانه شراب خوردند وبعضي اين رباعيّرا نسبت بسلطان جلال الدّين خوارزمشاه كرده اند واصحّ قول اوّلست كويند كه اتابك سعد پيوسته باطراف ولايت عراق لشكر كشيدي

ذکر اتابك مظفّر الدّین تکله بن زنکي

وارث تاج وتخت پدر کشت و در ضبط ممالك وحفظ مسالك بر شیوهٔ آباء کرام خویش عمل کرده خواجه امین الدّین محمّد کازروني که حاتم زمان وصاحب کرامات بود بوزارت اشتغال مي فرمود وآن وزیر صائب تدبیر قریب بمسجد عتیق مدرسهٔ وخانقاهي ساخت ودر اوایل حکومت تکله اتابك پهلوان محمّد بن ایلدکز انتهاز فرصت نموده لشکر بشیراز کشید وقتل وغارت کرد ودر شهور سنهٔ خمس وسبعین وخمسمائه اتابك تکله جراحات آن حادثه‌را بمرهم شفقت مبدّل کردانید وچون مدّت بیست سال بامر حکومت وعدالت قیام نمود مرغ روحش از قفص قالب بکنکرهٔ عرش پرواز کرد

ذکر اتابك مظفّر الدّین طغرل بن اتابك سنقر

پادشاهي هنرمند هنرپرور بود امّا زیادهٔ تأییدي نداشت چند نوبت بر اتابك تکله خروج کرد واز عراق لشکر آورد عاقبت تکله اورا در جنك کرفته میل کشید وبعد از آن باقبح وجهي اورا بکشت

ذکر اتابك مظفّر الدّين زنكي بن مودود سلغري

در آن اوان که برادرش در کذشت او غائب بود شوهر خواهرش که رباط سابقي در بيضا منسوب باوست والب ارسلان که از جملهٔ سلغريان بود در ملك طمع کردند و زنکي باز کشته با ايشان جنك کرد و نسيم نصرت بر رأيت او وزيده هر دورا هلاك ساخت اتابك زنکي با راي پر و بخت جوان آيين داد ودهش پيش کرفت آورده اند که خانقاه شيخ ابو عبد الله خفيف قدّس سرّه موضعي مختصر بود واو چند کز زمين بر آن افزود ودر تعمير آن اهتمام فرمود واسباب مرغوب بروي وقف کرد و بعد از وي اتابك ابو بکر در تجديد آن بقعه سعي نمود وچون باتمام رسيد بصواب ديد يکي از مشائخ شيراز نماز جمعه در آنجا اقامت کردند وبعد از آن قتلغ بن ملك خاتون امير شيخ ابو اسحق بن محمود شاه اينجو عمارت اتابکان خراب کرده سه کنبد رفيع متصّل بيکديکر بنياد نهاد في الجمله اتابك مظفّر الدّين زنکي چهارده سال بامر حکومت قيام نموده در شهور سنهٔ احدي وسبعين وخمسمائه وفات يافت

ملکشاه بن محمّد بن محمود بن مسعود بن محمّد بن ملکشاه بن الب ارسلان بر ولایت فارس استیلا یافت وچون یك سال از حکومت ملکشاه بکذشت اتابك سنقر بن مودود بر وي خروج کرد

ذکر اتابك مظفّر الدّین سنقر بن مودود سلغري

چون دولت آل سلجوق بنهایت رسید اتابك سنقر بن ملکشاه بن محمّد خروج کرد وکوکب طالع او بذروهٔ شرف رسیده ملکشاه از وي منهزم کشت وسنقر افسر سلطنت بر سر نهاده بانتظام امور مملکت وتمشیّت مهامّ سپاهي ورعیّت مشغول کشت ورسوم عدل وانصاف تازه کرد ویعقوب بن ارسلان که اورا اتابك شومله مي‌کفتند چند نوبت لشکر کشید ومیان او واتابك سنقر محاربات رفته عاقبت یعقوب بن ارسلان چنان منهزم کشت که دیکر خیال منازعت نبست واتابك سنقر در شهر شیراز خانقاهي ومسجدي ومنارهٔ رفیع بنا کرد وچون مدّت سیزده سال از حکومت او منقضي کشت از دار غرور بسراي سرور انتقال نمود

جملهٔ شش نفر از گماشتگان سلجوقیان بودند بدین ترتیب که ذکر کرده مي شود چون سلطان الب ارسلان مملکت فارس را در حوزهٔ تصرّف آورد بمقاطعه وضمان بفضلویه شبانکاره داد وبعد از آنکه او عصیان نموده خواجه نظام الملك خدمتش را بگرفت رکن الدّین خمارتکین والئ آن ولایت گشته رباطي که در میان خوار وري بوده او ساخت واکنون معلوم نیست که اثري از آن باقي هست یا ني وبعد از وي اتابك چاولي بجاي او منصوب گشت وقلع وقمع سرکشان شبانکاره بسعي واهتمام او میسّر شد وپس از چاولي اتابك قراچه حاکم آن دیار گشت ومدرسه در شیراز ساخته اسباب واملاك فراوان برآن وقف کرد ودر جعفرآباد کوشکي وتختي بر سر کوهي ساخته است وتا اکنون اثر آن باقیست وبتخت قراچه مشهور است واو بر در همدان کشته شد وبعد از وي اتابك منکوس والئ فارس گشت ودر جوار مزار امّ کلثوم مدرسهٔ بنا کرد ومرقد او آنجاست وخاتون او زبیده زني عالي همّت بود وبعد از وي اتابك بوزابه متصدّئ حکومت گشت واو حاکمي بود منصف وبصدق واخلاص متّصف وچون بوزابه کشته شد

قتلغ اینانج شده یکي از امراء تکش خان در ري اورا بکشت وبعضي از قضایاء او در ضمن احوال طغرل سلجوقي مرقوم کلك بیان کشته بتکرار آن مصدع نشد

کفتار در تاریخ سلغریّه واتابکان فارس

ناقلان اخبار وراویان آثار چنین روایت کرده اند که در زمان پیشین از انقلاب روزکار وتصاریف چرخ دوّار امراء تراکمه با مقدار پنجاه هزار سوار بواسطهٔ تهتّك وسوء تدبیر پادشاه خود از وطن بیرون آمده در اطراف عالم متفرّق شدند واز آن جمله یکي سلغر بود که با حشم وخدم بخراسان آمد ومدّتها در اطراف آن تاختن مي‌کرد وچون سلجوقیان بر ولایت ایران استیلا یافتند بخدمت ایشان پیوست وبحجابت ایشان موسوم شد وفرزندان او بجانب فارس رفته در میان آن ولایت وخوزستان ولرستان وکوه کیلویه که مملکت بزرکست رحل اقامت انداختند ومودود بن سلغر بدستور معهود دم از اطاعت سلجوقیان مي زد واولاد خودرا بنوبت بخدمت ایشان مي‌فرستاد مورّخان کفته اند که از آخر ایّام دیالمه تا ظهور سلغریان هفت کس در فارس حکومت کرده اند وازین

حال سلطان طغرل از قلعه که محبوس بود باتّفاق امرا بیرون آمده بعراق رفت وقبتیه خاتون را بخواست وقتلغ اینانج با برادرش نصرت الدّین ابو بکر در کار ملك نزاع نمود وبر سر او لشکر کشیده در یك ماه برادران چهار نوبت جنك کردند ودر جمیع این معارك اتابك ابو بکر غالب آمد از احوال ابو بکر همین مقدار پیش معلوم نشد عیب نفرمایند

ذکر قتلغ اینانج بن اتابك محمّد

چون سلطان طغرل مادر قتلغ اینانج قبتیه خاتون را بخواست پسر ومادر اتّفاق کرده زهر در طعام تعبیه کرده خواستند که بخورد سلطان دهند شخصي ازین واقعه طغرل را آکاهي داده چون طعام حاضر ساختند سلطان تکلیف فرمود تا قبتیه خاتون آن طعام را تناول کرد خوردن همان بود ومردن همان وسلطان طغرل قتلغ اینانج را محبوس کردانید وبعد از چند کاه بشفاعت بعضي ارکان دولت باطلاق او حکم فرمود واو با سلطان مخالفت کرده پیش تکش خان رفت وبعد از کشته شدن سلطان طغرل شامت کفران نعمت شامل حال

مستحکم کردانید امراء طغرل متوهّم شده با او کفتند که بعد ازین اقامت ما درین دیار مصلحت نیست چه احتمال قریب دارد که ملك مازندران مارا بقزل ارسلان سپارد واین اندیشه در خاطر مجموع رسوخ یافته سلطان وامرا از مازندرن بحدود دامغان رفتند ودر پاي کرد کوه خرابي بسیار از ایشان ظهور یافت ودر خلال این احوال قزل ارسلان بواسطهٔ وصول لشکر کرج بنواحي ارّان وآذربایجان متوجّه آن صوب کشت وسلطان بعراق در آمد وبعد از آن میان سلطان طغرل وقزل ارسلان وقایع بسیار دست داد چنانچه نبذي از آن در تاریخ سلجوقیان سمت کذارش یافت ودر آخر عهد قزل ارسلان خلیفه منشور سلطنت باسم او فرستاد وپیغام داد که پادشاه توئي وما حامئ توئیم وقزل ارسلان بخار عجب وبیذار بکاخ دماغ راه داده در همان چند روز در دست فدائیان کشته شد

ذکر اتابك ابو بکر بن اتابك محمّد

بعد از کشته شدن عمّ خود قزل ارسلان در تبریز بر مسند حکومت بنشست وبمدد قبتیه خاتون پسرش قتلغ اینانج متصدّي ایالت عراق کشت ومقارن این

واكتسابا بتو مي رسد وايلدكز بحيله وصنعت بر دولت
سلجوقيان استيلا يافته بود واز آل سلجوق كسي كه
اهليّت واستحقاق پادشاهي داشته باشد غير از تو نيست
بلكه پيش از تو ازين خاندان مماثل تو شهرياري در
خانهٔ زين ننشسته وبخاطر چنان مي رسد كه قزل ارسلان
عاقبت شمّهٔ مردود ونقص پيمان شعار خود ساخته ترا
بقلعهٔ از قلاع خواهد فرستاد اكنون بر تو واجبست كه
انديشهٔ كار خويش كني واهمال وتغافل كه متضمّن
ضايع شدن نفس نفيس است جايز نداري سلطان
طغرل پرسيد كه چارهٔ اين كار چيست ظهيرك جواب
داد كه تدبير آنست كه بملك مازندران التجا نمائي
وچون بآن مأمن برسي جمعي از امرا كه از قزل ارسلان نا
ايمن ورنجيده اند بي شك بتو ملحق شوند وتو بامداد
ملك مازندران ومعاونت امراء خاصهٔ ملك موروث را از
قزل ارسلان انتزاع نمائي سلطان راي ظهيرك مستحسن
داشته روي بمازندران نهاد وحسام الدّين اردشير پادشاه
آن مملكت در تعظيم وتبجيل وتوقير سلطان طغرل
غايت مبالغه بجاي آورد ودرين اثنا قزل ارسلان رسولي
بمازندران فرستاد تا ميان او وملك آن ديار قاعدهٔ ميثاق

كشند تا فرزندان وي سالم بمانند قبتيه خاتون نكذاشت از اتابك محمّد چهار پسر ماندند اتابك ابو بكر وقتلغ اينانج ومير ميران واوزبك پهلوان ابو بكر واوزبك از كنيزكي متولّد شده بودند وقتلغ اينانج ومير ميران از قبتيه خاتون در وجود آمدند

ذكر اتابك قزل ارسلان بن اتابك ايلدكز

بعد از فوت اتابك محمّد قبتيه خاتون مي خواست كه در حبالهٔ نكاح سلطان طغرل در آمده پسرش قتلغ اينانج امير الامرا باشد كه ناكاه درين اثنا قزل ارسلان از تبريز رسيد وقبتيه خاتون را نكاح كرد وچون قزل ارسلان ميل بغلامان داشت پيش از يك شب با خاتون دست در آغوش نكرد امّا در امور ملك براي او كار كردي وبا پسران اتابك محمّد تكبّر وتجبّر مي نمود وايشان را از زمرهٔ خدمتكاران وغلامان مي شمرد وسلطان طغرل نشانه پيش نبود ودرين اوقات ظهيرك سنكلابادي كه از بركشيدكان اتابك محمّد بود بغايت محتال ومشعبذ از سطوت قزل ارسلان ترسان وهراسان ملازمت طغرل اختيار نموده با او مي كفت كه سلطنت عراق ارثا

مدّتي از موعد قدوم ايلچيان بكذشت كورخان تصوّر كرد
كه ايشان‌را در راه دزدان كشته اند واكر از صورت عذر
اتابك خبر يافتي از كرد سم ستوران توران زمين روز
روشن بر چشم او تاريك ساختي وهمچنين بحيله وتدبير
رسولي بدار الخلافت فرستاد تا مبلغ شصت هزار دينار زر
سرخ هر ساله برسم مرسوم سلطان طغرل بر مثال
خوزستان بغداد اطلاق يافت وهمچنين دختر خودرا
بشاه ارمن داد وحكم او نيز بر آن مملكت جاري شد
وبعد از آنكه شاه ارمن وفات يافت وصلاح الدّين
قصد ارمن كرد اتابك محمّد فرمود تا مكتوبي نوشتند
مزوّر وبر در خانهٔ صلاح الدّين انداختند ووزيران
مكتوب‌را بصلاح الدّين رسانيده او از راه باز كشت في
الجمله اتابك محمّد از راي ومردي دقيقهٔ مهمل
نكذاشت امّا دست تعرّض ابو يحيي را نتوانست كه از
دامن قباي حيات خويش كوتاه كرداند تا در شهور سنهٔ
اثني وثمانين وخمسمائه هادم اللذّات دواسبه بر سروي
تاخت ومنكوحهٔ او قبتيه خاتون دختر امير اينانج زني
صاحب راي بود وچون خواص اتابك خواستند كه بعد
از مرك او بموجب وصيّتي كه كرده بود طغرل‌را ميل

بر سرير خلافت بنشست استقرار امر مملكت خودرا موقوف بر بيعت صلاح الدّين حاكم مصر واتابك محمّد مي دانست واوّل رسولي بمصر فرستاده از صلاح الدّين بيعت خواست وچون خبر باتابك محمّد رسيد كه صلاح الدّين را خليفه در بيعت بر وي تقديم كرده برنجيد وفرمود تا نام خليفه از خطبه اسقاط كردند بعد از يك سال خليفه اموال فراوان فرستاد واتابك محمّدرا استرضا نموده بار ديكر فرمود تا خطبه بنام او خواندند آورده اند كه چون كور خان آوازهٔ شوكت وعظمت اتابك محمّد شنيد رسولان فرستاد تا بركماهي حالات او اطّلاع يابند واتابك فرمود تا رسولان را بنوعي در شهر آوردند كه هيچ كس بر احوال ايشان اطّلاع نيفتاد ونوازش فراوان در بارهٔ آن جماعت بتقديم رسانيده چنان كرد كه قاصدان در حين توجّهٔ خويش قاصدي پيش كورخان فرستادند تا شمّهٔ از عظمت وشوكت اتابك وتعظيم وتكريم او نسبت بوصول بايشان وآن جماعت عنقريب بموجب دلخواه معروض كردانيد وچون ايلچيان دو سه مرحله قطع كردند اتابك جمعي را در خفيه از عقب ايشان فرستاد تا در جوف ليل همه را در زير خاك پنهان كردند وچون

الدّين شاهي رفت ؞ از گردش چرخ کس ندادست
نشان ؞ در پانصد واند آنچه در ماهي رفت ؞ وهم در
تاریخ گزیده مسطورست که در سنهٔ تسع وسبعین
وخمسمائه ملك انجاز قصد دیار اسلام کرد وسلطان با
برادران خود اتابك محمّد وقزل ارسلان بجنك او رفته در
راه رنجور شده بازکشت وبهمدان آمده ستّي فاطمه بنت
علاء الدّوله‌را در حبالهٔ نکاح آورد ودر منتصف جمادي
الآخر سنهٔ احدي وسبعین وخمسمائه در همدان وفات
یافت هرچند ذکر ملك ارسلان سابقا رقم زدهٔ کلك
بیان کشته بود درین مقام بر سبیل استطراد بار دیکر
شمهٔ از احوال او مسطور کشته حمل بر تعدّد روایات
نمایند

ذکر جهان پهلوان اتابك محمّد بن اتابك ایلدکز

بعد از فوت ملك ارسلان در عراق پادشاه شد وبرادر
خود قزل ارسلان‌را بآذربایجان فرستاد ودر آن زمان
سلطان طغرل بن ارسلان‌را که هفت ساله بود بر تخت
نشاند واساس ملك‌را چنان مشیّد کردانید که ملوك
شرق وغرب ازو حسابها برکرفتند وخلیفهٔ بغداد چون

بنشاند وجهان پهلوان اتابك محمّد وقزل ارسلان از
مادر سلطان ارسلان متولّد شدند وچون اتابك ايلدكز
مادر سلطان‌را بخواست امراء سرحد واطراف نشينان سر
بر خطّ فرمان او نهادند واتابك ايلدكز اكثر اوقات
دست در كمر زده در پيش تخت ارسلانشاه بايستادي
وارسلان بي استصواب او در هيچ امر شروع نكردي
بلكه جزوي وكلّيء امور ملك‌را بحسن تدبير او كذاشته
بود وخود بمجرّد اسم سلطنت قانع كشته اتابك ايلدكز
در ركاب ارسلان چند نوبت با مخالفان مثل اتابك
پلاس پوش واينانج وملوك كرج مصاف داده همه‌را
منهزم كردانيد بعضي از مورّخان كفته اند كه اتابك ايلدكز
در يورش كرجستان رنجور شده ووباء در معسكر او افتاده
باز كشت وچون بنخچوان رسيد وفات يافت وملك
ارسلان بعد ازوي بهمدان رفته آنجا در كذشت در
تاريخ كزيده مسطور است كه در سنهء ثمان وستّين
وخمسمائه والدهء ملك ارسلان رحلت كرد ودر همان راه
اتابك شمس الدّين ايلدكز با وي موافقت نمود وقاضي
ركن الدّين جويني درين واقعه كويد رباعي دردا كه
زمانه‌را نكو خواهي رفت ∴ واندر پيء او چو شمس

متفرّق شده پلاس پوش بمراغه وشیرکیر باَبهر وقایماز بقُم رفتند وایلدکز که از جملهٔ ارکان دولت قویتر بود باتّفاق باقي اکابر سلطان طغرل بن مسعودرا از رویین دز آورده بر تخت نشاند ومادر اورا که بر مجموع ممالك تسلّط داشت بزني بخواست وطغرل بنامي قانع کشته رتق وفتق امور مملکت منوط ومربوط بحکم ایلدکز بود وبعد از چند کاه میان ایلدکز ومادر طغرل نقاري پیدا شده ایلدکز ازوي ملول کشت چون آن عورت تجبّر وتحکّم شعار خود ساخته بود اتابك ایلدکز خواست که طغرلرا از سلطنت عزل کرده بپسرش ارسلان دهد امّا از خوف مادر طغرل از قوّت بفعل نمي آورد وچون مادر طغرل وفات یافت اتابك ایلدکز طغرلرا کرفته بقلعهٔ از قلاع فرستاد وارسلان بن طغرلرا از قلعهٔ تکریت آورده بر تخت نشاند ومادرش نارنج خاتونرا بخواست وعاقبت کار طغرل معلوم نشد راقم حروف کوید که اتابك ایلدکز طغرلرا بر سریر سلطنت نشانده بعد از آن اورا بکرفت مخالف اقوال جمهور مورّخین است بلکه آنچه متفّق علیه است اینست که ایلدکز مادر سلطان ارسلان بن طغرل در حبالهٔ نکاه آورده ارسلانرا بر سریر حکومت

ولايت که فتح وضبط آنجا بر دیکر امرا دشوار ومشکل باشد او بآساني فتح وضبط نمايد وسلطان نيز آثار مردانکي وفرزانکي در ناصيّهٔ ايلدکز مشاهده مي‌فرمود عاقبت سلطان مسعود ايلدکزرا با طايفهٔ از سپاه بجانب اران فرستاد ودر اندك زماني بتمامت اران وکنجه وشروان وباکو استيلا يافت با سپاهي ورعيّت نوعي زندکاني کرد که مجموع محبّت ويرا در دل جاي دادند وچندانکه علم دولت ايلدکز ارتفاع مي‌يافت او در تواضع وسرافکندکي پيستر مبالغه مي‌فرمود شخصي‌را کفتند که اکر دولت نصيب توکردد چه کني جواب داد که دولت خود کويد که چه کن القصّه سلطان مسعود در آخر ايّام دولت خويش روزي بشکار رفت شيري از بيشه بيرون آمده روي بسلطان نهاد وخودرا بر اسپ او زد وسلطان از اسپ بر زمين افتاد واسفهسالار اسعد اصفهاني با شير درآويخته آن سبع ضارّه‌را بکشت وبنابر آنکه عبّاسيان با سلطان صفائي نداشتند طبيبان‌را اغوا مي‌کردند که در معالجه خيانتي کنند وروز بروز مرض او زياده مي‌شد ومادر طغرل جهت جودت آب وهوا اورا بهمدان برد عاقبت سلطان از آن رنج جان نبرد واکثر ارباب مناصب

وامثال آن باز نمي‌خواستند وبحسب اتّفاق خوانسالاررا روزي چند از درگاه سلطان غيب اتّفاق افتاد وايلدكز بترتيب آش قيام نموده فرمود تا سر و سقط گوسفندان بمطبخ مي‌آوردند في الجمله چون خوانسالار بر سر مهمّ خود باز آمد وامثال اين صورت از ايلدكز مشاهده كرد متعجّب ماند وحسن كفايت او بسمع سلطان رسانيده نام ايلدكز بلند شد وخاتون سلطان مسعود مادر طغرل‌را در بارهٔ او عنايتي تمام پديد آمده هر صفت وصورت كه مطبوع طبع سلطان بود ايلدكزرا در آن لباس در چشم سلطان جلوه مي‌داد يكي از آن جمله آنكه امرا واركان دولت سلطان بر يكديكر ترفّع مي‌جستند ومهمّ ايشان درين امر بجائي رسيده بود كه چون بپايهٔ سرير اعلي حاضر مي‌شدند صبر نمي‌كردند كه امير حاجب بزرك هريك‌را برجاي خود قرار دهد ودر تقديم وتاخير با هم نزاع كرده كاهي مهمّ بدست وكريبان مي‌افتاد وايلدكز بتعليم خاتون سلطان طاقيّهٔ قندز مي پوشيد ودر صفّ نعال ايستاده از مناقشه ومعادات احتراز مي‌نمود وسلطان‌را اين معني پسنديده مي‌آمد ومادر طغرل پيوسته با سلطان مي‌كفت كه ايلدكزرا با لشكري بطرفي فرست كه هر

صرف نکرده بود وجمالي نیز نداشت ترك او کفت
شبهنکام ایلدکز خودرا ببازرکان رسانید وخواجهٔ او
ازین معني تعجّب نمود که با وجود صغر سنّ آن همه راه‌را
طيّ کرد وچون مالك چهل غلام بعراق رسید غلامان‌را
بخدمت وزیر سلطان مسعود برد وزیر نایب خودرا فرمود
که غلامان‌را بخرد ونایب وزیر ایلدکزرا نپسندید وباقي‌را
بخرید ایلدکز در کریه شده کفت اکر این غلامان‌را
نایب وزیر جهت هواي دل بخرید مي بایست که مرا از
براي رضاء پادشاه عادل بخریدي این سخن بوزیر
رسانیدند وزیر حکم کرد تا اورا نیز خریدند وایلدکز
خدمات پسندیده بجاي آورد چنانچه پیش وزیر اعتماد
تمام یافت وچون وزیررا فداییان اسمعیلیّه کشتند
ومتروکات او متعلّق بدیوان سلطان مسعود شد سلطان
ایلدکزرا بامیر نصر سپرد تا ترتیب کند وآداب فروسیّت
اورا تعلیم دهد ودر اندك زماني ایلدکز در شهامت
وصرامت از اماثل واقران خود در کذشت وبعد از آن
اورا در خیل امیري انتظام دادند که بر مطبخ سلطان
حاکم بود ودر آن وقت از بسیارئ کوسفند وکثرت
نعمت وکلاء مطبخ سر وسقط کوسفند مثل چرب روده

وفات یافت وایالت موصل ببدر الدّین لولو قرار کرفته مدّتي مدید حکومت کرد ومآل حال او در بیان قضایاء هلاکو خان سمت کذارش خواهد یافت انشاء الله تعالي

ذکر حالات اتابکان آذربایجان که اوّل این طبقه اتابك ایلدکز است

نقلهٔ اخبار کفته اند که در ولایت قبچاق معهود چنان بود که هرکس که چهل غلام بیك بیع بخریدي بهاي یك غلام وضع کرده از مشتري نطلبیدندي ودر زمان دولت سلطان مسعود سلجوقي بازرکاني در آن ولایت چهل غلام بخرید که یکي از آن جمله ایلدکز بود وازو بایع حسابي بر نداشته بهایش از مشتري نطلبید وبازرکان با طایفهٔ از تجّار که مصحوب او بدآنجا رفته بودند از دشت قبچاق باز کشته غلامان را در عرابها نشاندند وبنابر شدّت حرارت هوا کاروان در روز توقّف نموده شب مسافت قطع میکردند واتّفاقا شبي از شبها ایلدکز که صغیر السّنّ بود بواسطهٔ استیلاء خواب دو نوبت از عرابه بیفتاد ومرد تاجر فرمود که اورا در عرابه نشاندند وچون نوبت سیوم بیفتاد بازرکان بنابر آنکه چیزي در بهاي ایلدکز

نور الدّين حرب کردند وخدمتش از مصريان منهزم کشت ودر سنهٔ خمس وستّمائه ميان ملك عادل ونور الدّين صلح شد وعادل دختر اورا براي پسر خود بخواست وملك عادل مملکت‌را ميان اقربا قسمت کرده بعضي از بلاد جزيره‌را بشيخو شاه بن غازي بن مودود داد وبرخي از آن ولايت بقطب الدّين محمّد بن عماد الدّين زنکي تفويض نمود وموصل واعمال آن‌را بنور الدّين ارسلانشاه مقرّر داشت ودر سنهٔ سبع وستّمائه نور الدّين ارسلانشاه بن مسعود بن مودود بن زنکي بن آقسنقر وفات يافت مدّت ملك او يازده سال وهفت ماه بود

ذکر الملك القاهر عزّ الدّين مسعود بن نور الدّين ارسلانشاه

ملك ارسلانشاه در ايام مرض پسر بزرکتر خود عزّ الدّين مسعودرا ولي عهد کردانيد وچند قلعه‌را در اطراف ولايت بپسر خوردتر عماد الدّين زنکي داد وبدر الدّين لولورا بمحافظت فرزندان وتدبير مهامّ ايشان تعيين فرمود وملك قاهر بعد از مرك پدر باندك فرصتي

ودر سنهٔ ثمان وثمانين وخمسمائه صلاح الدّين صاحب مصر فرمان يافت واين خبر مسموع عزّ الدّين مسعود شده از موصل بجانب شام در حركت آمد ودر اثناء راه مراجعت فرمود ودر بيست و نهم شعبان سال مذكور مرغ روحش از قفس قالب او در پرواز آمد وبعد ازوي برادرش در موصل بجاي او بنشست

ذكر اتابك نور الدّين ارسلانشاه

ميان او وبرادر زاده‌اش قطب الدّين محمّد بن عماد الدّين زنكي قريب بدو سال منازعت قايم بود وبعد از آن با يكديكر اتّفاق نموده در سنهٔ خمس وتسعين وخمسمائه لشكر بماردين كشيدند وملك عادل ابو بكر بن ايوب صاحب مصر كسان فرستاده قطب الدّين محمّدرا استمالت واستعطاف نمود وقطب الدّين ميل بجانب ملك عادل كرده از نور الدّين جدا شد ودر ولايت خويش خطبه بنام صاحب مصر خواند ونور الدّين ارسلانشاه ازين معني رنجيده سپاهي بنصيبين برد وآن شهررا از كماشتهٔ قطب الدّين انتزاع نمود وهنوز قلعه‌را نكرفته بود كه جمعي از لشكريان ملك عادل رسيده با

وچون ملك صالح سفر آخرت اختيار فرمود بموجب وصيّهٔ
او حلب را نيز متصرّف شد ودر آن اثنا عماد الدّين
زنكي از عزّ الدّين مسعود التماس كرد كه حلب را
بوي كذارد وسنجار در عوض آن بكيرد ومسعود نخست
ابا وامتناع نموده آخر الامر بمعاوضه راضي شد ودر سنهٔ
ثمان وسبعين وخمسمائه ملك ناصر صلاح الدّين بن
نجم الدّين ايوب صاحب مصر با لشكر عظيم از فرات
بكذشت وبلاد جزيره را غارت كرده متوجّه موصل شد
وچون از تسخير موصل عاجز كشت بسنجار رفته بر آن
ولايت استيلا يافت واز راه حرّان بمصر مراجعت كرد
ويك سال ديكر باز لشكر كشيده امدرا بكرفت واز
آنجا بشام رفته حلب را نيز مسخّر ساخت ومجاهد الدّين
نايب عزّ الدّين مسعود اسير كردانيده مقيّد كرد وبعد
از آن كه با خود بمصر برد شمس الدّين پهلوان صاحب
همدان كسان بمصر فرستاده شفاعت نمود ملك ناصر
الدّين سخن او قبول كرده بند از پاي مجاهد الدّين بر
كرفت ودر سنهٔ احدي وثمانين وخمسمائه بار ديكر ملك
ناصر صلاح الدّين لشكر كشيده ميّافارقين واخلاط را
بكرفت وبهنكام بازكشتن با عزّ الدّين مسعود صلح كرد

بجانب حلب نهضت نماید عماد الدّین باین سخن التفات نکرد زیرا که صلاح الدّین خبر باو فرستاده بود که تو از برادر وابناء عمّ بزرکتري واین مملکت بحسب ارث واستحقاق بتو مي رسد ومن بجهت هواخواهي تو ارتکاب مشقّت اسفار نموده ام و چون ممالك شام از منازعان مستخلص شود بکماشتکان تو سپرده من عازم مصر خواهم شد وسیف الدّین غازي چون بمحاصرهٔ عماد الدّین مشغول شد برادر خود عزّ الدّین مسعود با طایفه بمعاونت ملك صالح بجانب حلب روانه فرمود وملك صالح باستظهار آن جماعت با مصریان محاربه نموده منهزم کشت ومصریان غنیمت فراوان کرفته معاودت نمودند وچون این خبر بسیف الدّین غازي رسید از ظاهر سنجار برخاسته بموصل رفت ودر سنهٔ ستّ وسبعین وخمسمائه داعي حق‌را لبیك اجابت کفته برادرش قایم مقام او شد

ذکر عزّ الدّین مسعود بن قطب الدّین مودود بن عماد الدّین زنکي

مسعود بعد از فوت برادر متصدّي حکومت کشت

بزرکتر عماد الدّین زنکي‌را ولي عهد کرده بود امّا نواب و ارکان دولتش با پسر کوچك وي سیف الدّین غازي بیعت کردند

ذکر سیف الدّین غازي بن قطب الدّین مودود بن عماد الدّین زنکي وبعضي از حالات او

بعد از مرك پدر در موصل بر سریر حکومت نشست وبرادرش عماد الدّین زنکي بن قطب الدّین مودود کریخته پیش عمّش نور الدّین محمود بشام رفت ونور الدّین مدینهء سنجاررا بعماد الدّین داد و در آن اوان که ملك صلاح الدّین از مصر لشکر بشام کشیده دمشق‌را بکرفت وبمحاصرهٔ حلب مشغول کشت سیف الدّین غازي همّت بر استیصال برادر خود عماد الدّین زنکي کماشته سپاه بسنجار برد وسبب این قضیّه آنکه چون صلاح الدّین یوسف بر ظاهر حلب نزول کرده بمحاصرهٔ ملك صالح مشغول کشت صالح پیش ابن عمّ خود سیف الدّین غازي رسولي فرستاده استمداد نمود ولشکري ترتیب داده ببرادر خود عماد الدّین زنکي پیغام داد که باید که لشکررا سرکرده بامداد ملك صالح

ملك حلب‌را تسليم ابن عمّش عزّ الدّين مسعود نمايند بعضي از امرا با او كفتند كه عماد الدّين زنكي هم ابن عمّ تست وخواهر تو در خانهٔ اوست وخدمتش از ممالك همين سنجار دارد وبس پدر تو بوي داده است وحكم عزّ الدّين مسعود بر خلقي كه از كنار آب فرات تا همدان مقيم اند جاريست جواب داد كه من از آن مي ترسم كه عماد الدّين از عهدهٔ دارايي مملكت بيرون نتواند آمد ورعايا در زحمت ومشقّت افتند عمر ملك صالح نوزده سال بود مدّت حكومتش هشت سال

ذكر سيف الدّين غازي وقطب الدّين مودود برادران نور الدّين محمود

بعد از فوت عماد الدّين زنكي بن آقسنقر سيف الدّين غازي بصواب ديد برادرش نور الدّين محمود كه اكثر اوقات بغزاء فرنك مشغول بود مملكت دياربكر وجزيره وبعضي از كردستان را ضبط نمود ودر سنهٔ احدي وخمسين وخمسمائه وفات يافته برادرش قطب الدّين بجاي او بنشست ودر سنهٔ خمس وستّين وخمسمائه قطب الدّين روي بسراي آخرت نهاد وهرچند او پسر

آخر پادشاهان بني فاطمه بود در مصر جهت دفع فرنك
ازوي استمداد نمود و نور الدّين محمود نايب خود اسد
الدّين شيركوه‌را نامزد مصر فرمود واو بموجب فرموده
متوجّه مصر شد وشرّ فرنك‌را از مسلمانان دفع كرد وبشام
مراجعت نمود وسال ديكر اسد الدّين‌را با برادر زادهٔ
خود صلاح الدّين بمصر فرستاد وآن مملكت‌را از خلفاء
اسمعيليّه بصلاح الدّين بن نجم الدّين ايوب منتقل
شد ومدّتها مملكت مصر در تصرّف آل ايوب بماند
وصلاح الدّين بملك ناصر الدّين ملقّب كشت ونور
الدّين محمود در حادي عشر شوال سنهٔ تسع وستّين
وخمسمائه در كذشت

ذكر ملك صالح بن نور الدّين محمود

در روز وفات پدر يازده ساله بود اعيان شام با او بيعت
كردند و صلاح الدّين يوسف در مصر نخست خطبه بنام
او خواند همچنانكه بنام پدرش خوانده بود امّا بعد از
آن قصد دمشق كرد وملك صالح مركز دولت خالي
كذاشته بحلب رفت ودر سنهٔ سبع وسبعين وخمسمائه
ملك صالح بمرض موت كرفتار كشت ووصيّت كرد كه

وخمسمائه در آن امر بواجبي دخل کرد وچون در سنهٔ اثني وعشرين صاحب موصل وفات يافت حکومت آن موضع علاوه منصب سابق کشته بآن جانب در حرکت آمد وبعد از ضبط موصل لشکر بطرف شام کشيده حلبرا بکرفت ودر سنهٔ اربع وعشرين اهل فرنكرا که بملك شام در آمده بودند منهزم ساخت ودر سنهٔ تسع وعشرين دمشقرا محاصره کرده بر اکثر ولايت شام استيلا يافت ودر سنهٔ اربع وثلثين کرّت ديکر مدّت دو ماه دمشقرا محاصره کرد واز آنجا مراجعت فرموده دياربکر وکردستانرا مسخّر ساخت ودر سنهٔ اربع واربعين وخمسمائه چند تن از غلامان او اتّفاق نموده آن پادشاه عادلرا بکشتند وبعد از آن در ولايت عرب اورا اتابك شهيد کفتند

ذکر نور الدّين محمود بن عماد الدّين زنکي

نور الدّين محمود بعد از شهادت پدر بحلب وحمص وحما وما يتعلّق بها استيلا يافت ودر مبداء امارت خويش لشکررا بسنجار کشيده آن دياررا مسخّر کردانيد ودر سنهٔ تسع واربعين وخمسمائه دمشق بکرفت ومهمّ نور الدّين محمود در بلاد شام چنان بقوّت شد که عضد خليفه که

بسم الله الرحمن الرحيم

كفتار در قضاياء اتابكان و چكونكيء احوال ايشان

ناظمان جواهر اخبار روايت كرده اند كه بعضي از سلاطين سلجوقي فرزندان خودرا بامراء اطراف مي سپردند وبلفظ اتابك از هريك تعيين مي فرمودند واتابكان متفرّق بچند فرقه شده اند واحوال هر فرقه علي سبيل الايجاز والاختصار درين اوراق رقم زده كلك بيان خواهد كشت انشاء الله تعالي وچون برخي از اتابكان موصل بدرجات عالي رسيده بر شام ومصر مستولي شده اند خرد خرده بين تقديم ايشان را بر فرق ديكر اولي وانسب دانست

ذكر عماد الدّين زنكي بن آقسنقر

سلطان محمود بن محمّد بن ملكشاه سلجوقي اورا شحنكي ولايت عراق داد ووي در سنهء احدي وعشرين

گفتار در
قضایاء اتابکان
و چگونگی احوال
ایشان از جلد چهارم
روضة الصفا که امیر
خواند مصنف
اوست